

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav hospodářských a sociálních dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Aleš Sedlmeier

Působení Okresního akčního výboru Národní fronty
v Brandýse nad Labem po 21. únoru 1948

Activities of the District Action Committee of the National
Front in Brandýs nad Labem after 21 February 1948

Praha 2011

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Drahomír Jančík, Csc.

Poděkování

Děkuji všem, kteří mě podporovali při tvorbě této práce a pomohli mi cennými radami či připomínkami. Můj dík patří především vedoucímu práce panu Drahomíru Jančíkovi, pracovníkům Státního okresního archivu Praha - východ se sídlem v Přemyšlení a panu Jiřímu Kopčilovi z Oblastního muzea Praha – východ v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 12. srpna 2009

Aleš Sedlmeier

Anotace

Práce se zabývá činností Okresního akčního výboru Národní fronty v Brandýse nad Labem v letech 1948 až 1950. Především problematice komunistických represí proti opozičně smýšlejícím osobám působících ve veřejném životě, politických stranách nebo spolcích, jakými byl například Sokol. Věnuje se vzniku, struktuře a fungování akčních výborů a jejich poměru k národním výborům. Dále zasahování výborů do hospodářské oblasti nebo parlamentních voleb v roce 1948 ve vztahu k represím akčních výborů.

Klíčová slova

Dějiny 20. století

Dějiny Československa

Komunismus

Národní fronta

Únor 1948

Akční výbory

Brandýs nad Labem

Sokol

Volby 1948

Politické strany

Abstract

This work concerns the activities of the *District Action Committee of National Front* in Brandýs nad Labem between the years 1948 and 1950. In particular it deals with the topic of communist repression against differently thinking individuals, who took an active part in public life, political parties or associations such as Sokol. It details the formation, structure and functioning of action committees and their relation to the national committees. Next, the work concerns the committees' intervention in economics or in parliamentary elections in 1948 in relation to the repressions against action committees.

Key words

History of the 20th century

History of Czechoslovakia

Communism

National Front

February 1948

Action Committees

Brandýs nad Labem

Sokol

The 1948 Elections

Political Parties

Obsah

1. VYMEZENÍ TÉMATU PRÁCE, PRAMENY A LITERATURA	- 8 -
2. ÚVOD - NÁSTUP KOMUNISMU	- 11 -
2.1 ROZDĚLENÁ EVROPA	- 11 -
2.2 POVÁLEČNÉ OBDOBÍ V ČESKOSLOVENSKU	- 14 -
2.3 PARLAMENTNÍ VOLBY 1946	- 16 -
2.4 ÚNOROVÝ KOMUNISTICKÝ PŘEVRAŤ	- 19 -
3. POČÁTKY AKČNÍCH VÝBORŮ	- 22 -
3.1 VYTVOŘENÍ ÚSTŘEDNÍHO AKČNÍHO VÝBORU NÁRODNÍ FRONTY	- 22 -
3.2 UTVOŘENÍ OSTATNÍCH AKČNÍCH VÝBORŮ	- 24 -
3.3 STRUKTURA SYSTÉMU AKČNÍCH VÝBORŮ	- 26 -
4. POČÁTEK OKRESNÍHO AKČNÍHO VÝBORU V BRANDÝSE NAD LABEM	- 28 -
4.1 USTANOVENÍ OKRESNÍHO AKČNÍHO VÝBORU V BRANDÝSE NAD LABEM	- 28 -
4.2 PERSONÁLNĚ-IDEOVÉ SLOŽENÍ VÝBORU	- 29 -
5. ČINNOST OKRESNÍHO AKČNÍHO VÝBORU V BRANDÝSE NAD LABEM	- 32 -
5.1 ČINNOST V OBDOBÍ POLITICKÉ KRIZE V ÚNORU ROKU 1948	- 32 -
5.2 „OČISTA“ VEŘEJNÉHO ŽIVOTA	- 32 -
5.2.1 PODMÍNKY A FORMY „OČISTY“ VEŘEJNÉHO ŽIVOTA	- 32 -
5.2.2 „OČISTA“ V NÁRODNÍCH VÝBORECH	- 35 -
5.2.2.1 Vymezení kompetencí akčních výborů vůči národním výborům	- 35 -
5.2.2.2 Forma a výsledek očisty	- 37 -
5.2.2.3 Reorganizace místních národních výborů	- 38 -
5.2.3 „OČISTA“ V POLITICKÝCH STRANÁCH	- 41 -
5.2.3.1 Sociální demokracie	- 41 -
5.2.3.2 Československá strana lidová	- 42 -
5.2.3.3 Československá strana socialistická	- 43 -
5.2.4 „OČISTA“ SOKOLA	- 45 -
5.2.5 ZÁSAH PROTI MÍSTNÍM ELITÁM A INTELIGENCI	- 52 -
5.3 VOLBY 1948	- 55 -
5.3.1 PŘÍPRAVY VOLEB	- 55 -
5.3.2 „OČISTA“ A PŘEKÁŽKA VOLEBNÍHO PRÁVA	- 56 -
5.3.3 VÝSLEDKY VOLEB	- 58 -
5.4 OTÁZKA CÍRKVÍ	- 60 -
5.4.1 CÍRKVE A PŮSOBENÍ AKČNÍCH VÝBORŮ	- 60 -
5.4.2 KATOLICKÁ AKCE	- 62 -
5.5 ČINNOST V OBLASTI HOSPODÁŘSTVÍ	- 63 -
5.5.1 OBECNÁ ČINNOST AKČNÍCH VÝBORŮ	- 63 -
5.5.2 JEDNOTNÁ ZEMĚDĚLSKÁ DRUŽSTVA	- 64 -
5.5.3 FINANČNÍ INSTITUCE A JINÉ PODNIKY	- 66 -
6. ZÁVĚR	- 67 -

SEZNAM ZKRATEK

AV	Akční výbor, akční výbory
ČSD	Československá sociální demokracie
ČSL	Československá strana lidová
ČSR	Československá republika
ČSS	Československá strana socialistická
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KAV	Krajský akční výbor
KSČ	Komunistická strana Československa
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
MAV	Místní akční výbor
MNV	Místní národní výbor
NF	Národní fronta
OAV	Okresní akční výbor
ONV	Okresní národní výbor
SK	Sportovní klub
SNB	Sbor národní bezpečnosti
USA	Spojené státy Americké
ÚAV NF	Ústřední akční výbor Národní fronty
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany
VKS(b)	Všesvazová komunistická strana (bolševiků)

1. Vymezení tématu práce, prameny a literatura

Období komunistické diktatury je v dnešní době stále aktuálním tématem nejen historických prací, ale také současné publicistiky a veřejných diskuzí. Snaha vyrovnat se s naší minulostí nás dále vede k rozšiřování poznatků a mapování dílčích problémů komunistického režimu. I přes velký zájem o toto období jak ze strany historiků, tak veřejnosti, se zdá, že ke komplexnímu poznání, které by společnost uspokojovalo, jsme zatím nedospěli. Většina veřejných příspěvků do této diskuze v posledních letech mířila především k letům normalizace a tematicky pak k represáliím, které páchaly zejména bezpečnostní složky. V současné době však stále více autorů projevuje snahu zabývat se obdobím komunistické diktatury celistvěji a prohloubit naše znalosti i v jiných tematických okruzích. Pozornosti se tak dostává nejen obdobím, která bychom mohli v politických dějinách nazvat zlomová, jako například roky 1948 (nástup diktatury), 1968 (období demokratizace) nebo 1989 (pád režimu), ale také tématům kulturním, sociálním a hospodářským. Autor práce by tímto pojednáním rád přispěl do mozaiky poznání a rozšířil ji o téma akčních výborů Národní fronty.

Akční výbory byly jedním z několika nástrojů komunistů, díky nimž dosáhli v únoru 1948 monopolního vládního postavení v Československu a v následujících letech je využívali k jeho upevňování. Snahou autora není v předložené práci poskytnout vyčerpávající výklad o akčních výborech, ale pouze odstranit několik otazníků, které nad úlohou akčních výborů v našich dějinách stále visí. Autor si klade několik otázek, na které by rád obsahem práce alespoň zčásti odpověděl: Jakým způsobem se vytvořil a fungoval systém akčních výborů? Snahou je předložit přehlednou charakteristiku vzniku akčních výborů a stručně postihnout skutečnost, jakým způsobem celý systém akčních výborů pracoval. S tím úzce souvisí další dvě základní otázky práce: Jací lidé, za jakých okolností a z jakých důvodů pracovali v akčních výborech? Podrobněji tedy popsat personální složení okresního akčního výboru v Brandýse nad Labem. Dále přiblížit způsob, jakým akční výbory zasahovaly do veřejného i politického života. Působení akčních výborů by pak rád zasadil do širších souvislostí proběhlých událostí v předkládaném období.

Práce konkrétně pojednává o Okresním akčním výboru Národní fronty v Brandýse nad Labem a jeho podřízených složkách v období let 1948 až 1950. Samotný okres Brandýs nad Labem byl vybrán ze tří důvodů. Prvním z nich je osobní rozměr, neboť Brandýs nad Labem je autorovo rodné město. Druhým důvodem byla skutečnost, že fond k patřičné problematice je obsáhlý a poskytl tak stabilní základnu pro předkládanou práci. Třetím pak byla specifická akčních výborů jako centrálně řízených orgánů, která umožnila využít částečně i metodu sondy a z poznatků týkajících se brandýského okresu vyvodit v jistých oblastech tvrzení obecně platná pro působení akčních výborů v Československu. Časové rozpětí let 1948 až 1950 bylo vybráno s ohledem na časové těžiště působení akčních výborů. Jejich autorita se totiž prosazovala především v prvních letech jejich existence.

Jak je autorovi známo, od roku 1989 do současné doby nebylo vypracováno souhrnné dílo, které by se akčním výborům věnovalo. V pracích zabývajících se obecně převratem v roce 1948, jako jsou např. od Václava Vebera *Osudové únorové dny*¹ nebo od Karla Kaplana *Pět kapitol o únoru*², či pracích, které se svým tématem dotýkají roku 1948, např. od Jana Rychlíka *Češi a Slováci ve 20. století*³ či od Jaroslava Knapíka *Únor a kultura – Sovětizace české kultury 1948 – 1950*⁴, jsou sice akční výbory zmiňovány, avšak s ohledem na jádro těchto prací se jim věnují jen okrajově.

Bohatěji je téma akčních výborů zastoupeno mezi dílčími studii⁵. Většina z nich však z velké části svým obsahem bohužel zabývá informacemi z již zmíněné literatury a výrazněji je neprohlubuje. Na otázky, které si v této práci kladu, zmíněný druh literatury a studie neodpovídají.

¹ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, Nakladatelství Lidových novin, Praha, 2008

² Kaplan, K.: *Pět kapitol o únoru*, Brno, 1997

³ Rychlík, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*, Praha 1998

⁴ Knapík, J.: *Únor a kultura – Sovětizace české kultury 1948 – 1950*, Praha 2006

⁵ BERÁNEK, J.: Činnost Okresního akčního výboru Národní fronty v Příbrami, In *Podbrdsko* - 3, 1996, DUŠAN, J.: K činnosti akčních výborů na Ostravsku v letech 1948 – 1953, In *Časopis Slezského zemského muzea, série B*, 40, 1991, KNAPÍK, J.: Akční výbory a kultura na prahu nové doby, *Soudobé dějiny* 3/4 - 9, Praha 2002, KOCOUREK, L.: Akční výbory Národní fronty v Roudnici nad Labem v roce 1948, *Vlastivědný sborník Podřipsko* - 8, In *Jubilejní sborník*, 1998, KOCOURKOVÁ, K.: Akční výbory Národní fronty a okresní a místní národní výbory v roce 1948, In *Ústřední moc a regionální samospráva*, Břeclav 1994, NOVOTNÝ, L.: Akční výbory Národní fronty v letech 1948 – 1949 na příkladu Olomoucka, In: *České, slovenské a československé dějiny. Moderní přístupy k soudobým dějinám*, Ústí nad Orlicí 2006, ZAVADIL, M.: *Akční výbory Národní fronty v Olomouci v letech 1948 až 1954*, In *Ročenka OAO*, Olomouc 1990

Únorovému převratu, Národní frontě a akčním výborům byl věnován značný prostor v literatuře vydané před rokem 1989⁶. S ohledem na historické okolnosti, ve kterých byly tyto publikace vydávány, je lze ve větším rozsahu pro naše potřeby jen stěží využít. V komparaci se současnou literaturou byly vybrány jen určité informace, na které je v práci upozorněno v poznámce pod čarou, naopak využití závěrů a hodnocení se autor práce pro jejich možnou zkreslenost zcela vyhnul.

Základními zdroji se tak staly prameny. Pro obecnou charakteristiku akčních výborů a problematiku Národní fronty byl využit fond Národní fronta – ústřední výbor v Národním archivu Praha a edice pramenů Hlušíčková, R., Nosková, A., Žabka, J.: Obrozená Národní fronta 1948 – 1949. Zmíněný fond a edice poskytly elementární informace, především ke třetí kapitole této práce s názvem Počátky akčních výborů. Výrazněji pak byl vytěžen fond Okresní akční výbor Národní fronty Brandýs nad Labem ve Státním okresním archivu Praha-východ se sídlem v Přemyšlení, který se stal nosnou informační základnou pro předpokládanou práci. Fond obsahuje dostatečné množství reprezentativních materiálů, které umožnily odpovědět na výše zmíněné otázky. Dále byly použity části Sbírký písemností a tisků Archivu Oblastního muzea Praha-východ se sídlem v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi a pro doplnění pak některé části Nejstarší kroniky města Brandýsa nad Labem do roku 1950. Tyto zdroje byly využity jen z části. Především pro doplnění personálií některých osob. Jiné přímé pramenné zdroje k této problematice na sledovaném území nebyly autorem nalezeny.

⁶ Např.: MLÝNSKÝ, J.: Únor 1948 a zkušenosti socialistické revoluce v Československu, in Dějiny socialistického Československa, svazek první, Ústav československých a světových dějin ČSAV, Praha, 1978, MLÝNSKÝ, J.: Únor 1948 a akční výbory Národní fronty, ČSAV, Brno, 1985, PEŠA, V. a kol.: K dějinám socialistického Československa, Praha, 1986, PAVLÍČEK, V.: Politické strany po únoru. Příspěvek k problematice Národní fronty, 1. Část, Svobodné slovo, Praha, 1966

2. Úvod - Nástup komunismu

2.1 Rozdělená Evropa

Několik desetiletí po konci druhé světové války bylo specifickou mezinárodní situací nejen v Evropě, ale i na celém světě, spojováno do jednoho historického celku, jež nazýváme „studenou válkou“. Charakteristické pro toto období byly stálé konfrontace dvou světových mocností, USA a SSSR, jež trvaly až do pádu Sovětského svazu, kdy hrozba nukleárních bitev ustala.⁷ Nejvýraznějším prvkem těchto let ale bylo rozdělení Evropy a světa na dva těžko slučitelné tábory, které se vytvořily nejen kolem dvou států, Sovětského svazu a Spojených států amerických, ale také kolem dvou ideologií, jejichž nositeli se tyto státy staly. Z tohoto pohledu lze „studenou válku“ považovat ne pouze za politický střet, ale také za spor americké a sovětské vize o budoucím uspořádání Evropy a světa.⁸

Počátek rozdělené Evropy nelze přesně určit. Bipolární vidění světa můžeme hledat v letech komunistického převratu v Československu a sovětské blokády Berlína.⁹ Už mnohem dříve, 5. března 1946, však Winston Churchill ve svém projevu na Westminster College ve Fultonu mluví o tzv. „železném oponě“, která začíná rozdělovat Evropu na dva celky. O více jak rok později hovoří sovětský komunistický politik Andrej Ždanov na ustavující schůzi Informačního byra komunistických a dělnických stran (tzv. Informbyra) o konci jednotné protifašistické koalice a dělení světa na „imperialistický“ a „protidemokratický“ tábor s USA v čele a nový „progresivní demokratický“ tábor pod vedením SSSR. Někteří vidí počátek studené války a s tím spojené dělení světa v jaltské konferenci, která proběhla v březnu 1945.¹⁰ Jisté je, že nastalá situace, kdy se Evropa začala pomalu členit na východní a západní, byla přímým důsledkem druhé světové války a to zejména v politické a mocenské rovině.

Proti hitlerovské agresi se spojily síly, které by se za jiných okolností zdály být neslučitelné. Američané i Britové si uvědomovali, že Stalin je diktátor a že komunistický režim v Sovětském svazu není o nic lepší než Hitlerův, ale v době války bylo rozhodující společnými silami zastavit rozpínající se Německo. Představy aliančních partnerů o

⁷ Hobsbawm, E.: Věk extrémů. Krátké 20. století, Argo, Praha 1998, str. 233

⁸ Luňák, P.: Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce, Libri, Praha 1997, str. 67

⁹ Durman, K.: Popely ještě žhavé I. Válka a nukleární mír, Karolinum, Praha 2004, str. 186

¹⁰ Johnson, P.: Dějiny 20. století, Rozmluvy, Praha 1991, str. 424

poválečném uspořádání Evropy ponechávaly ostatním evropským národům jen málo prostoru pro rozhodování o vlastní budoucnosti.¹¹ Americký prezident Franklin D. Roosevelt snil o světě americko-sovětského porozumění a W. Churchill zastával typicky britské řešení – vymezení sfér vlivu.¹² Oba dva si však poválečné uspořádání představovali jako nastolení rovnováhy sil.¹³ Stalinovy poválečné cíle byly zcela odlišné a sledoval jimi ruský imperiální program¹⁴: „zabezpečit vlastní osobní moc, zabezpečit domácí postavení komunistického režimu, zabezpečit mezinárodní postavení Sovětského svazu a tím také marxisticko-leninské ideologie.“¹⁵ Nespornou výhodou Stalina pro plnění těchto vizí byla i skutečnost, že Rudá armáda byla v květnu 1945 přítomna na většině území východní a střední Evropy. Sovětský svaz se chtěl vyhnout předválečným pochybením při snaze šířit svoji ideologii do zahraničí a postupoval proto pomalu. Nabádal komunisty v evropských zemích, aby spolupracovali ve všennárodních frontách a upevňovali tak svoje postavení. „*Také Spojené státy se chtěly vyhnout chybám minulosti. Jejich neúčast na řešení evropských záležitostí po první světové válce je nakonec přinutila k opětovné účasti ve válce druhé.*“¹⁶ S nástupem amerického prezidenta Trumana v dubnu 1945 se změnil i postoj Spojených států k poválečnému uspořádání nejen Evropy. Od politiky spolupráce se Sovětským svazem postupně přecházel k politice zadržování sovětského vlivu. Jestliže se nástroji pro šíření sovětské moci staly především jednotlivé komunistické strany v evropských státech, Stalinem nazývané „převodovými řemeny“ VKS(b) a později jednotně vedené pomocí Informačního byra komunistických a dělnických stran, pro Spojené státy to byla na diplomatickém poli tzv. Trumanova doktrína o zadržování komunismu a na poli hospodářském program poválečné pomoci Evropě známý jako Marshallův plán.

Sociální a hospodářské důsledky druhé světové války výrazně oslabovaly v tomto boji ideologii liberalismu a demokratické hodnoty prezentované Spojenými státy a naopak přidávaly více sil komunismu. Nikdo nepochyboval, že budoucnost kapitalismu a liberální

¹¹ Gaddis, L. J.: *Studená válka*, Slováry, Praha 2006, str. 30

¹² Durman, K.: *Popely ještě žhavé I. Válka a nukleární mír*, Karolinum, Praha 2004, str. 85

¹³ Gaddis, L. J.: *Studená válka*, Slováry, Praha 2006, str. 35

¹⁴ Durman, K.: *Popely ještě žhavé I. Válka a nukleární mír*, Karolinum, Praha 2004, str. 84

¹⁵ Gaddis, L. J.: *Studená válka*, Slováry, Praha 2006, str. 21

¹⁶ Luňák, P.: *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*, Libri, Praha 1997, str. 68

společnosti může být ohrožena. *Většina pozorovatelů očekávala vážnou společenskou krizi*¹⁷ a to i ve Spojených státech. Poválečné problémy podkopávaly sociální, ekonomickou a i politickou stabilitu ve světě. Obyvatelstvo válčících zemí bylo decimováno traumatem války, hladem, nucenou migrací a bezprávím, které ještě doznívalo. Radikalizované masy by bývaly mohly být až příliš ochotné oddat se svodům sociální revoluce. *Materiální bída a vyčerpání připravovaly živnou půdu pro komunistickou propagandu, která vinila ze všeobecné nouze nikoli pouze hrůzy druhé světové války, nýbrž především nedostatky kapitalismu.*¹⁸ Zklamání z předválečného uspořádání kapitalistické společnosti bylo realitou a výrazně kontrastovalo se zdánlivými úspěchy Sovětského svazu a komunismu. První roky po válce se tak v celé Evropě nesly v duchu všeobecného posunu obyvatel k politické levici. Vedle některých zemí střední a východní Evropy, kde komunistické strany dříve či později získaly dominantní mocenské postavení, se komunisté těšili přízni i v západní Evropě. Ve Francii se stali nejsilnější politickou stranou v roce 1945, kdy ve volbách získali 26,2 % hlasů. V listopadu 1946 posílili na 28,2 % hlasů. V Itálii skončili komunisté v poválečných volbách třetí s 19 % hlasů.¹⁹ Síla, se kterou Sovětský svaz, potažmo evropští komunisté vstupovali do boje o moc, byla přímo podpořena poválečnou společenskou situací a jejím zdrojem tak nebyly pouze mocenské zásahy Moskvy. Proti elitářství německého nacismu a italského fašismu se ve své utopistické podobě postavilo rovnostářství, principy solidarity a kolektivismus.

Pokud jsem se zmínil o mocenských a politických důvodech rozdělení Evropy, které byly přímým důsledkem druhé světové války, rád bych upozornil i na skutečnost, že Evropa byla rozčleněna již dříve a to v rovině kulturní. Zmiňuje se o tom např. Zbyněk Zeman ve své knize *Vzestup a pád komunistické Evropy*, když glosuje poznámku jednoho ruského filozofa z počátku 19. století, který prohlásil, že Rusko nemá žádnou minulost. Jeho slova vysvětluje tím, že *Rusko postrádá dějiny v západním smyslu toho slova – neprošlo ani obdobím reformace, ani renesancí, osvícenství měla na ruskou společnost jen slabý vliv a novověk ještě nenastal.*²⁰ V tomto smyslu připomíná i myšlenku H. Butterfielda: „*Je nutné vzít v úvahu rozdělení kontinentu a ukázat, jak je možné, že tu vůbec mohlo vzniknout něco, co*

¹⁷ Hobsbawm, E.: Věk extrémů. Krátké 20. století, Argo, Praha 1998, str. 238

¹⁸ Luňák, P.: Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce, Libri, Praha 1997, str. 74

¹⁹ Tamtéž

²⁰ Zeman, Z.: Vzestup a pád komunistické Evropy, Mladá fronta, 1998, str. 17

*nazýváme západní civilizací.*²¹ Pokud tedy mluvíme o rozdělené Evropě a hledáme počátky takové podoby komunismu, která zavládla v Sovětském svazu a později byla infiltrována dále na západ, jako antagonistická ideologie k ideologii kapitalistické a liberální společnosti, neměli bychom se vyhnout i aspektu civilizačních rozdílů, které se v evropském prostoru vytvářely po staletí.

2.2 Poválečné období v Československu

Zatímco se na bitevních polích druhé světové války stále válčilo, političtí představitelé Československa dospívali k názoru, že do poválečného světa je potřeba vstoupit s novým, sociálně spravedlivějším uspořádáním společnosti. Rozdílné představy o podobě státu se u londýnské exilové reprezentace, českých komunistů v Moskvě a domácího odboje postupně sblížovaly.²² Edvard Beneš považoval Československo za zemi, kde bude možné uskutečnit jeho představy o sblížení kapitalismu obohaceného o prvky rozsáhlé socializace a komunismu rozšířeného o demokratické prvky.²³ V odsuzování liberalismu a přiklánění se k levicovým politickým formám panovala shoda napříč celou Evropou. Novým východiskem se stal koncept lidově-demokratické ideologie. Nejedná se však o pevný ideologický systém, „*ale pouze o improvizovanou a ne příliš koherentní sloučeninou komunismu, nacionalismu a radikálního demokratismu.*“²⁴ Nové představy o poválečném Československu dostaly konkrétní podobu v Košickém vládním programu, jež dostal svůj název podle místa vyhlášení. Byl vytvořen při jednáních představitelů exilové vlády v Londýně a komunistů v Moskvě v březnu až dubnu 1945. V určitých návrzích byli sociální demokraté mnohem radikálnější než komunisté což Alexej Kusák považuje za působení lidově-demokratické ideologie.²⁵ Dle zásad vládního programu byly po válce provedeny hospodářské a sociální reformy, bylo nastoleno částečně plánované hospodářství, novinkou se staly národní výbory.²⁶ Politická reprezentace státu se spojila do jednotné vládní platformy, tzv. Národní fronty.

²¹ Zeman, Z.: Vzestup a pád komunistické Evropy, Mladá fronta, 1998, str. 18

²² Kalinová, L.: Východiska, očekávání a realita poválečné doby, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, str. 41

²³ Veber, V.: Osudové únorové dny, NLN, Praha 2008, str. 16

²⁴ Kusák, A.: Vnik a vývoj lidově-demokratické ideologie, in Češi a svět, Euroslavica, Praha 2000, str. 203

²⁵ Kusák, A.: Vnik a vývoj lidově-demokratické ideologie, in Češi a svět, Euroslavica, Praha 2000, str. 206

²⁶ Veber, V.: Osudové únorové dny, NLN, Praha 2008, str. 23

Tento pojem i princip se uplatnil již za druhé světové války ve sjednoceném národním odboji, do něhož se do jisté míry přihlásili i komunisté. Silnou pozici zde zastávala socialistická levice, naopak politická pravice byla z antifašistické koalice vyřazena.²⁷ V poválečné Národní frontě zasedaly pouze strany česká a slovenská komunistická, lidová, národně socialistická, sociálně demokratická a slovenská demokratická. Česká agrární strana a slovenská ľudová byly zakázány. Národní fronta disponovala rozsáhlou mocí. Byla politickým základem státu, udávala jeho politickou linii a rozhodovala o mocenských otázkách. Neexistovala k ní žádná oficiální opozice. Přes vládu a ministerstva mohla výrazně zasahovat do hospodářského sektoru jak v jeho vývoji, tak v jeho personálním obsazení. Pro komunisty se stala klíčem k pozdější samovládě, pro zbylé politické strany pak polem politických kompromisů. V jejich očích byla vnímána především jako mechanismus držící komunisty na demokratické linii a zabraňující jim „používat marxismu-leninismu v jeho nezřetělené podobě.“²⁸ „*Košický vládní program vyhlášoval přechod k socialismu ...a tento cíl byl všeobecně akceptován. Dílčí rozpory byly vedeny jen o rychlost či prostředky této cesty.*“²⁹ Změny byly kladně přijímány i mezi obyvateli. Zvláště dělnictvo očekávalo vytvoření nových sociálně spravedlivějších principů společnosti. Pro nekomunistické politiky a teoretiky *demokratických politických stran*³⁰ byl dosažený stav neměnnou fází socialismu, která mohla mít trvalý charakter, „*mluvili o hotovém socialistickém základu.*“³¹ Vývoj však potvrdil, že KSC v souladu s direktivami z Moskvy vnímala poválečný stav jen jako první etapu k hlubším společenským a politickým změnám, které měly vést ke komunistické diktatuře.

Stalin a sovětsí komunisté využili situace ve společnosti (její poválečné levicové smýšlení) pro své cíle. Zároveň však nechtěli v Evropě nikoho vystrašit hrozbami revoluce. Pevně se drželi taktiky spolupráce evropských komunistů ve všennárodních koalicích a

²⁷ Kalinová, L.: Východiska, očekávání a realita poválečné doby, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, str. 35

²⁸ Kusák, A.: Vznik a vývoj lidově-demokratické ideologie, in *Češi a svět*, Euroslavica, Praha 2000, str. 203

²⁹ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, NLN, Praha 2008, str. 26

³⁰ Pojmy „demokratické politické strany“ či „demokraté“ jsou v této práci využívány pro souhrnné označení všech nekomunistických stran nebo antikomunistických politiků. Ke stejnému označení se přiklání např. i Alexej Kusák ve své studii *Vznik a vývoj lidově-demokratické ideologie*, in *Češi a svět*, Euroslavica, Praha 2000 nebo Michal Pehr ve studii *KSC a volby 1946*, in *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus*.

v Československu, Svazek V., ÚSD AV ČR, Dokořán, Praha 2005

³¹ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, NLN, Praha 2008, str. 59

postupně posilovali pozice v jednotlivých státech.³² Nejinak tomu bylo v Československu. Taktika, se kterou pracovali čeští i slovenští komunisté, byla totiž importována ze Sovětského svazu. Na dominantním postavení pracovali už od podzimu roku 1945. Rozšíření členské základny a stát se nejpočetnější politickou stranou se po válce stalo prioritou. Agitační dvojice obcházely občany a přesvědčovaly je o vstupu do KSČ. Mnozí z nových členů však jen stěží znali řádně program strany, natož aby se s ním zcela ztotožnili.³³ Práci jim ulehčoval fakt, že k poválečné charakteristice společnosti patřilo i nekritické *sovětofilství* a výrazná adorace slovanství.³⁴ K březnu 1946 čítala strana přes milion členů, z toho bylo kolem 60 % dělníků. „*Další tendencí, která ve svých důsledcích měla antidemokratické vyznění,*“ byla snaha komunistů sjednocovat společenské organizace „*a postupně z nich učinit rovnocenné spoluhráče politických stran ve veřejné sféře.*“³⁵ Takový partnerem byla pro KSČ např. Ústřední rada odborů, díky níž už v roce 1945 masovým nátlakem prosazovala nejširší znárodnění.³⁶ Komunisté také obsadili významná ministerstva: Ministrem vnitra se stal Václav Nosek, ministrem zemědělství Július Ďuriš a ministrem informací Václav Kopecký. Ministerstvo vnitra bylo pro komunistické vítězství na domácím poli klíčové. Bezpečnost, která pod ministerstvo vnitra spadala, pracovala pro KSČ. Monitorovala a narušovala činnost ostatních politických stran. Sháněla a vyráběla kompromitující materiály, které by ostatní politické strany v očích lidí zdiskreditovaly. Zároveň vyhledávala osoby, které by v demokratických stranách mohly utvořit „*prokomunistické frakce*“, nebo jinak spolupracovat s KSČ. Do nadcházejících voleb vstupovala komunistická strana velmi dobře připravena.

2.3 Parlamentní volby 1946

Národní fronta určila termín prvních poválečných parlamentních voleb na 26. květen 1946. Poslední volby se v Československu konaly ještě před válkou v roce 1935 a od té doby

³² Veber, V.: *Osudové únorové dny*, NLN, Praha 2008, str. 23

³³ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, NLN, Praha 2008, str. 45

³⁴ Kusák, A.: *Vznik a vývoj lidově-demokratické ideologie*, in *Češi a svět*, Euroslavica, Praha 2000, str. 206

³⁵ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, NLN, Praha 2008, str. 34

³⁶ Kalinová, L.: *Východiska, očekávání a realita poválečné doby*, ÚSD AV ČR, Praha 2004, str. 51

uplynulo už jedenáct let. Mnohé se změnilo. Volbám strany přikládaly velký význam, neboť z nich mělo vzejít Ústavodárné shromáždění.³⁷

Strany se začaly na předvolební boj připravovat už v lednu. Komunistická strana šla do voleb s největší členskou základnou. Ve vedení strany byli členové předválečného politického byra: předsedou strany byl Klement Gottwald, generálním tajemníkem Rudolf Slánský, v širším vedení pak Antonín Zápotocký, Viliam Široký dále Julius Ďuriš. Druhou největší stranou byla československá strana národně socialistická skoro s 600 000 členy přihlášenými k dubnu 1946. Vedl ji předseda Petr Zenkl a generální tajemník Vladimír Krajina. Její základnou se stali především živnostníci a úředníci. O zhruba sedmdesát tisíc méně členů měla v době voleb strana lidová. Největší díl, kolem 40 %, tvořili rolníci a největšího vlivu strana dosahovala v oblastech s tradičně velkým vlivem katolické církve, především tedy na Moravě. Zato oslabenou se zdála být strana sociálně demokratická, což vycházelo z vnitrostranických konfliktů mezi stoupenci levicového či pravicového směru. Straně jako takové neprospěla ani blízká spolupráce s komunisty. Členskou základnu tvořilo málo přes 350 000 členů s vedoucími představiteli Zdeňkem Fierlingerem a Bohumilem Laušmanem. Na Slovensku nebyla politická situace ještě zkonsolidována a vedle dvou politických stran, komunistické a demokratické, se jednalo o vytvoření třetí strany ještě v roce 1946. Slovenští komunisté, s vidinou slábnoucích pozic na Slovensku, chtěli tuto třetí stranu využít ve svůj prospěch. Funkcionáři demokratické strany tento záměr rozkryli a nabídli představitelům politického katolicismu dohodu, podle které jim bylo nabídnuto zastoupení ve stranických i mocenských orgánech v poměru 7:3. Tato dohoda byla přijata.

Často se diskutuje o demokratičnosti prvních poválečných voleb. Je zmiňováno několik omezení, která měla narušovat jejich svobodu³⁸, přesto je lze v rámci proběhlých společenských a politických změn považovat za „*klasické demokratické volby*“.³⁹

Jako vítězové vyšli z voleb komunisté s 37,94 % voličů a 114 poslanci, s velkým odstupem následovali národní socialisté s 18,29 % voličů a 55 poslaneckými mandáty, lidovci

³⁷ Pehr, M.: KSČ a volby 1946, in Bolševismus, komunismus a radikální socialismus. v Československu, Svazek V., ÚSD AV ČR, Dokořán, Praha 2005, str. 177

³⁸ Veber, V.: Osudové únorové dny, NLN, Praha 2008, str. 46, 47

³⁹ Pehr, M.: KSČ a volby 1946, in Bolševismus, komunismus a radikální socialismus. v Československu, Svazek V., ÚSD AV ČR, Dokořán, Praha 2005, str. 178

obdrželi 15,64 % hlasů a 46 poslanců, demokraté 14,07 % a 39 poslanců a sociální demokraté 12,76% a 39 poslanců, tři poslance usadila Strana slobody.⁴⁰ Z našeho pohledu nemusí být výsledky voleb žádným překvapením. „*Ukázalo se, že v podstatě odpovídaly relacím počtu členů v jednotlivých stranách a potvrdily shodu mezi členskou základnou a politických stran a jejich ziskem ve volbách.*“⁴¹ Nekomunistické strany s prvenstvím komunistů počítaly, ale neočekávaly, že vítězství KSČ bude tak výrazné.⁴² Čeští komunisté byli s výsledkem spokojeni, potvrdila se jejich mocenská pozice ve společnosti, která je vedla k cíli získat v příštích volbách naprostou většinu a zavést tak monopolní postavení své strany.⁴³ Za příčiny vítězství lze považovat perfektně organizovanou kampaň, velkou členskou základnu, dlouhodobou přípravu (od podzimu 1945) a populistické chování strany.⁴⁴ Naopak zklamání zavládlo v táboře národních socialistů. Při analýze voleb došli k přesvědčení, že výsledek je především ovlivněn poválečným levicovým radikalismem a že komunisté jsou na zenitu své moci, která bude v budoucích letech upadat. Demokraté se shodovali, že přípravy na volby ve srovnání s komunisty podcenili. To byl však jen jeden z důvodů vítězství KSČ. Faktem totiž zůstávalo, že komunistická rétorika byla pro občany v poválečné době velmi lákavá.⁴⁵ V rozboru výsledků voleb demokratickým stranám nedošlo, že jediným úspěšným postupem proti komunistické převaze je spojení se do jednoho bloku. V dalších dvou letech budou ze soupeření jednotlivých stran nadále těžit především komunisté.

Naopak velký neúspěch viděli komunisté ve výsledcích na Slovensku, kde triumfovala Demokratická strana. Obdržela necelé dvě třetiny hlasů.⁴⁶ Nastalou situaci komunisté řešili tzv. třetí pražskou dohodou, která v boji proti demokratům systémově oslabil slovenské národní orgány a jejich pravomoci.⁴⁷

Jednání o sestavení budoucí vlády neprobíhala hladce. Největší soupeření se projevilo při obsazování ministerstev. Nekomunistické strany požadovaly ministerstva obrany, vnitra a

⁴⁰ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, NLN, Praha 2008, str. 51

⁴¹ Kalinová, L.: *Východiska, očekávání a realita poválečné doby*, ÚSD AV ČR, Praha 2004, str. 96

⁴² Kaplan, Karel: *Pět kapitol o únoru*, Doplněk, Brno 1997, str. 168

⁴³ Kalinová, L.: *Východiska, očekávání a realita poválečné doby*, ÚSD AV ČR, Praha 2004, str. 97

⁴⁴ Pehr, M.: *KSČ a volby 1946*, in *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus. v Československu*, Svazek V., ÚSD AV ČR, Dokořán, Praha 2005, str. 188

⁴⁵ Pehr, M.: *KSČ a volby 1946*, in *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus. v Československu*, Svazek V., ÚSD AV ČR, Dokořán, Praha 2005, str. 185

⁴⁶ Kaplan, K.: *Pět kapitol o únoru*, Doplněk, Brno 1997, str. 189

⁴⁷ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, NLN, Praha 2008, str. 56

zemědělství. Jejich požadavky smetl Gottwald ze stolu a rezolutně je odmítl. Nová vláda byla jmenována 2. července 1946 s tzv. budovatelským vládním programem. Výsledek voleb, sestavení vlády a podržení si klíčových ministerstev bylo pro komunisty výrazným úspěchem.

2.4 Únorový komunistický převrat

Rok 1947 s sebou přinesl několik výrazných předělů na mezinárodním poli, které přímo ovlivnily dění v Československu. Na vyhlášení Trumanovy doktríny a Marshallova plánu, který byla ČSR nucena pod nátlakem Moskvy odmítnout, reagoval Sovětský svaz založením Informačního byra komunistických a dělnických stran. Na ustavujícím zasedání této organizace byla KSČ kritizována za svůj pomalý postup na cestě k socialismu v ČSR. Nejčastěji bylo českým komunistům vytýkáno, že až příliš kladou důraz na parlamentní systém „*a vůbec se žádalo, aby se ČSR jednoznačně – jako ostatní země (Albánie, Bulharsko, Maďarsko, Jugoslávie, Polsko a Rumunsko) – začlenila do sovětského bloku.*“⁴⁸ „*Se změnami ve vztazích mezi světovými velmocemi, v mezinárodním komunistickém hnutí a obecně odlivem revoluční vlny se vyhrotily vztahy i uvnitř země a ve vládní koalici.*“⁴⁹

Komunisté hodlali nastolit vládu jedné strany již od konce války a uvědomovali si, že ostatní politické strany je v takovém záměru podporovat nebudou. Proto se o dění v koaličních stranách Národní fronty zajímali už během války a začali si v nich zajišťovat své informátory.⁵⁰ Na začátku roku 1947 přešlo vedení KSČ do jasné ofenzivy s cílem prosadit monopolního postavení své strany v Československu všemi prostředky. Komunisté uvažovali o variantě s vnitřním převratem v nekomunistických stranách. Představy Klementa Gottwalda a Rudolfa Slánského počítaly s tím, že v nekomunistických stranách dojde k vytvoření levicových frakcí, které by později ve stranách získaly převahu a podpořily by program KSČ. Když se tato varianta ukázala jako neproveditelná, začalo se uvažovat o starší variantě, která pracovala s myšlenkou socialistického bloku, tedy spolupráce tří programově si blízkých stran: sociálních demokratů, národních socialistů a KSČ. Avšak po brněnském sjezdu sociální demokracie komunisté ztratili ve vedení strany politicky blízkého Zdeňka Fierlingera, který

⁴⁸ Veber, V.: Osudové únorové dny, NLN, Praha 2008, str. 56

⁴⁹ Kalinová, L.: Východiska, očekávání a realita poválečné doby, ÚSD AV ČR, Praha 2004, str. 100

⁵⁰ Kaplan, K.: Pět kapitol o únoru, Doplněk, Brno 1997, str. 11

po neuhájení křesla předsedy strany odešel i z vlády. Ale ani tyto snahy komunistů nebyly příliš úspěšné a sami o sobě by nevedly k převratu.

Jak už bylo řečeno, mnohem účelnější se pro komunisty ukázalo být obsazení klíčového ministerstva vnitra svými lidmi. Aktivita bezpečnosti tak mohla korespondovat s politickou linií komunistické strany a dopomáhat k rozkladu nekomunistických stran, např. různými provokacemi a falzifikací kompromitujících materiálů na vedoucí představitele demokratických stran (např. tzv. Mostecká aféra⁵¹). Tato skutečnost výrazně ovlivnila politické postavení KSČ a také se stala častým terčem kritiky na poli Národní fronty.

Na přelomu let 1947 a 1948 byla politická situace v Československu provázána vyhrocujícími se spory mezi komunistickou stranou a ostatními stranami Národní fronty. Připomeňme alespoň spor o tzv. milionářskou dávku, která měla být podle komunistického návrhu použita na dofinancování československého zemědělství oslabeného v roce 1947 výrazným suchem. Demokratické strany si byly po neúspěchu s Marshallovým plánem vědomy vážnosti situace.⁵² Komunistický tlak vyvolal u demokratů protitlak, snahu se sjednotit a napříště proti KSČ postupovat jednotně.⁵³ Nejkritičtější momentem se však stal spor o bezpečnost, který pak přímo vedl k únorovému převratu.⁵⁴ Ministr spravedlnosti Prokop Drtina požadoval s podporou všech demokratických ministrů, aby výměna velitelů SNB v Praze za prokomunisticky smýšlející velitele byla zastavena. Nekomunisté se dohodli, že budou na tomto vládním usnesení trvat a dokud nebude provedeno, nebudou pokračovat v práci. Na dalším jednání vlády ministři na Klementu Gottwaldovi požadovali odpověď, zdali usnesení vlády bylo splněno. Dostalo se jim pouze vyhýbavých odpovědí odkazujících na nemocného Václava Noska. Klement Gottwald se ohradil, že takové jednání je protiústavní. Naopak nekomunističtí ministři se ohrazovali rozhodnutím soudu o správnosti takového postupu. Komunisté se nehodlali vzdát svého dominantního postavení na vnitru. Stanoviska obou stran byla natolik rozdílná, že nebylo možné dojít ke shodě a vládní krize vrcholila. V zákulisních jednáních se začalo mluvit o řešení krize cestou demisí nekomunistických ministrů.

⁵¹ Veber, V.: Osudové únorové dny, NLN, Praha 2008, str. 179

⁵² Veber, V.: Osudové únorové dny, NLN, Praha 2008, str. 117

⁵³ Veber, V.: Osudové únorové dny, NLN, Praha 2008, str. 199

⁵⁴ Kaplan. K.: Pět kapitol o únoru, Doplněk, Brno 1997, str. 71 - 164

Situaci v Československu sledovaly i světové velmoci. Náměstek sovětského ministra zahraničí Valerian Zorin přijel podpořit Klementa Gottwalda v jeho cestě za monopolním postavením KSČ v Československu dne 19. února. Ten samý den kontaktoval demokratické strany také americký velvyslanec v Praze Laurince A. Steinhardt, který podpořil demokratické řešení situace.

Nakonec se 12 nekomunistických ministrů tří stran (lidové, slovenské Demokratické a národně socialistické) rozhodlo podat demisi. Takové situace komunisté hodlali využít. Nejdříve počítali s vládou dvou stran, poté se zrodila myšlenka tzv. obrozené Národní fronty. Padly také radikální návrhy, např. ozbrojení dělníků a vytvoření lidových milicí. Rozhodlo se rovněž o svolání nátlakové demonstrace na 21. února na Staroměstské náměstí na podporu přijetí demisí. Na neděli byl připravován sjezd závodních rad. V úterý 24. února měla proběhnout hodinová generální stávka. Po jednáních Klementa Gottwalda s prezidentem Benešem se ukázalo, že komunisté jsou neústupní. Ke všemu nekomunistické strany byly děním zaskočeny a nedokázaly adekvátně a rychle reagovat na mobilizaci lidu komunistickou stranou. V obtížné situaci se nakonec ve středu 25. února dopoledne prezident Edvard Beneš rozhodl demise přijmout a doplnit vládu podle návrhu Klementa Gottwalda. Uvedl k tomu dva důvody: Obavu o stabilitu státu a politické situace a přesvědčení, že pokud nezačal protikomunistický odpor na začátku krize, již ani nezačne.⁵⁵

⁵⁵ Kaplan, K.: Pět kapitol o únoru, Doplněk, Brno 1997, str. 515

3. Počátky akčních výborů

3.1 Vytvoření Ústředního akčního výboru Národní fronty

Pro rozhodující převrat hodlali komunisté využít veškerých prostředků, kterými byli schopni disponovat. Vedle mediálního tlaku považovali za nejdůležitější vytvořit zdání podpory širokých mas pro své řešení vládní krize. Velkou výhodou se v tomto směru ukázala být početná členská základna, která byla ve vypjatých únorových dnech mobilizována pro potřeby strany. Kromě demonstrací, generální stávky a utvoření lidových milicí rozšířením útvarů závodních stráží, které byly ovládány zcela komunisty,⁵⁶ se největším trumfem staly akční výbory. Komunisté jejich prostřednictvím vytlačili veškerou opozici z vládního pole a stali se tak jedinými faktickými nositeli moci ve státě.

V pátek 20. února jednali komunisté nepřetržitě až do nočních hodin. Po formálním ukončení zasedání předsednictva ústředního výboru KSČ v osm hodin večer, pokračovala další jednání na sekretariátu a v bytě Klementa Gottwalda, kde se dlouho do noci rozhodovalo o dalších opatřeních a postupech komunistů. Právě při těchto jednáních bylo rozhodnuto ustavit společné výbory z tzv. pokrokových zástupců všech politických stran a také vybraných společenských organizací, což by budilo dojem podpory KSČ napříč československým obyvatelstvem. Tato myšlenka vyvstala Klementu Gottwaldovi poté, co se potvrdila demise ministrů a předsednictvo KSČ jeho návrh přijalo. Při jednáních o jejich utvoření se zrodil i jejich název: „akční výbory“ navrhoval Kopecký, ale Gottwald chtěl pro zdůraznění kontinuity s předešlým politickým systémem zachovat název Národní fronta. Nakonec bylo přijato označení akční výbory Národní fronty. Podle vyprávění novináře a spisovatele Andréa Simona, měl předseda komunistů později pronést tuto větu: „*Když podali demisi, mně bylo všechno jasné – Akční výbory.*“⁵⁷ Jejich členy měli být zástupci všech politických stran, tedy komunisté a prokomunisticky smýšlející zástupci ostatních politických stran, dále pak členové ze společenských organizací. Velmi často se však stávalo, že někteří zástupci masových organizací byli i členy KSČ. V takovém případě se však preferovalo uvádět tyto osoby pod hlavičkou společenských organizací. Tím se dosáhlo kýženého efektu, kdy akční výbory

⁵⁶ Veber, V.: Osudové únorové dny, NLN, Praha 2008, str.220

⁵⁷ Kaplan, Karel: Pět kapitol o únoru, Doplněk, Brno 1997, str. 364

mohly být prezentovány jako orgány zatupující veškerý lid. Vytvořit zdání podpory širokých mas takovým konáním bylo jen jedním z cílů, druhým byl záměr představit výbory jako orgány lidu a zároveň prezentovat „lid“ jako nejvyššího nositele moci v lidově-demokratickém zřízení. Díky tomu měly výbory podle koncepce komunistů získat legitimitu pro své působení a co víc, měly se stát formálně nejvyššími představiteli moci ve státě. Vedení komunistické strany však v žádném případě nehodlalo předávat moc „lidu“, naopak veškerá činnost akčních výborů byla řízena vedením KSČ. Předsednictvo ÚV KSČ uložilo Antonínovi Zápotockému a odborovému vedení iniciovat na sjezdu závodních rad založení Ústředního akčního výboru Národní fronty, skrze který by se ve státě uskutečňovala vůle strany. Ten tak vznikl dne 23. února prohlášením přijatém na poradě Ústřední rady odborů v Obecním domě v Praze: *„K tomu si podáváme ruce a vytváříme Ústřední akční výbor Národní fronty jako nejvyšší orgán demokratické jednoty našeho lidu. Voláme všechny čestné vlastence, demokraty a socialisty, aby stejně tak si podali ruce v místech, okresech a krajích, aby tak jednota lidu a národa vystoupila jako mocná organizovaná síla. Postarejte se o to, aby politické strany, jejichž činitelé opustili základnu NF, byly očištěny od reakčních živlů a aby tak bylo umožněno najít cestu ke svorné součinnosti.“*⁵⁸ Ústřední akční výbor ale reálně vzniká až 25. února. Jeho předsedou se stává Antonín Zápotocký, generálním tajemníkem ministr Alexej Čepička⁵⁹, místopředsedy Rudolf Slánský (KSČ), Zdeněk Fierlinger (sociální demokracie), Alois Neuman (národně socialistická strana) a Josef Plojhar (lidová strana).

Po faktickém mocensko-politickém rozvratu původní poválečné Národní fronty se tak Ústřední akční výbor stal jejím nástupcem a jediným činným orgánem. Její nové složení odrazil i přídomek „obrozená“. Rozpad staré Národní fronty prezentují i slova Antonína Zápotockého vyslovená na poradě k vytvoření ústředního akčního výboru: *„Vycházím z přesvědčení, že Národní fronta politických stran, která dosud řídila všechny státní, vládní a*

⁵⁸ Obrozená Národní fronta 1948-1949, Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze, Praha 1979, str.22

⁵⁹ Alexej Čepička (1910 – 1990), český politik, zeť Klementa Gottwalda. Od roku 1929 byl členem KSČ, v letech 1942 – 1945 byl vězněn v koncentračním táboře. V letech 1947 – 1956 zastává vysoké stranické i státní funkce (ministr vnitřního obchodu, ministr spravedlnosti, předseda Státního úřadu pro věci církevní, ministr národní obrany, člen předsednictva ÚV KSČ). Měl značnou zodpovědnost za nezákonnosti a zločiny páchané státní správou v letech 1948 – 1955. Společně s K.Gottwaldem a R.Slánským byl hlavním architektem plánů KSČ na likvidaci římskokatolické církve. Jeho moc upadala po smrti jeho tchána a v roce 1956 byl odvolán z významných stranických funkcí. V roce 1963 byl dokonce vyloučen z KSČ.

veřejné záležitosti, se v poslední době rozkolísala a tím, že určitá část zástupců politických stran ve vládě podala demisi, se úplně rozložila.“⁶⁰ Směrnice KSČ poté ukládala tajemníkům krajských organizací strany vytvářet krajské akční výbory na bázi spolupráce výše zmíněných stran, tedy i s funkcionáři nekomunistických stran. Společné výbory pak byly prezentovány jako „obrozená Národní fronta“.

3.2 Utvoření ostatních akčních výborů

Předlohou pro akční výbory se mohly stát obdobné instituce působící v prvních poválečných letech, které vycházely ze součinnosti komunistů, sociálních demokratů a národních socialistů. Tyto strany uzavřely 8. června 1945 dohodu o společném postupu Národního bloku pracujícího lidu měst i venkova. Ve vytvořeném tzv. Socialistického bloku měly představitelé zmíněných stran spolupracovat na poválečné obnově země a především při plnění Košického vládního programu.⁶¹ Pro praktické naplňování dohody byly ustaveny tzv. koordinační výbory (politické nikoliv výkonné orgány) „v místech, okresech i v zemském rámci. Vrcholným orgánem se měl stát Ústřední koordinační výbor Bloku.“⁶² Po přizvání strany lidové ke spolupráci začaly jejich činnost nahrazovat tzv. „výbory Národní fronty.“ Po volbách v roce 1946, v souvislosti s politickými událostmi následujících dvou let a vyhrocování konfliktu mezi komunisty a ostatními politickými stranami, se práce v rámci výborů zhoršovala, až byla zcela utlumena. V akčních výborech poúnorových dnů nelze vidět přímé pokračovatele tzv. koordinačních výborů, neboť jejich cíle byly naprosto rozdílné a tyto orgány plnily v politickém a společenském životě odlišnou funkci. Inspirací mohla být pro komunisty pouze jejich forma a struktura.

Oficiálně vyzval Klement Gottwald k vytváření akčních výborů v obcích, městech, okresech, krajích, organizacích a institucích ve veřejném projevu 21. února 1948 těmito slovy: „*Voláme vás všechny k bdělosti a pohotovosti. Volám vás – všechny dobré Čechy a Slováky, vás všechny – dělníky, rolníky, živnostníky a intelektuály – k jednotě a svornosti.*

⁶⁰ Obrozená Národní fronta 1948-1949, Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze, Praha 1979, str.17

⁶¹ Mlýnský, Jaroslav: Únor 1948 a akční výbory Národní fronty, ČSAV, Brno 1985, str. 11

⁶² Tamtéž

*Tvořte v obcích, v okresech a v krajích akční výbory Národní fronty z demokratických a pokrokových představitelů všech stran a všennárodních organizací. Zmařte v zárodku jakékoliv provokace reakčních agentů. Buďte jednotní a rozhodní – a vaše pravda zvítězí.*⁶³ Od 23. do 25. února pak docházelo k lavinovitému utváření akčních výborů. Komunisty prezentovaný scénář předkládá tezi spontánně vznikajících výborů v rukou „pokrokově“ smýšlejících lidí. Tento výklad je možné nalézt i literatuře vydané před rokem 1989.⁶⁴ Taková představa se ve světle některých dochovaných dokumentů však hrouť. Už Jan Beránek ve své stati o činnosti Okresního akčního výboru Národní fronty v Příbrami⁶⁵ vyslovuje tezi, že vznik akčních výborů nebyl v žádném případě spontánní a že se jednalo o realizaci komunisty připraveného plánu. Vede ho k tomu fakt, že všechny akční výbory se ustavily jednomyslně, bez jakékoliv diskuze přítomných a dále, že rezoluce akčních výborů, např. prezidentovi Benešovi, byly ve svém obsahu i formě ze všech oblastí okresu identické. Beránkovu tezi podporují stejné znaky v dokumentech z okresu Brandýs nad Labem. Je pravdou, že některé akční výbory vznikaly bezprostředně po projevu Klementa Gottwalda již 21. února a mohlo by se zdát, že opravdu z popudu místních komunistů zcela neorganizovaně, ale možné je i jiné vysvětlení.

Za rychlým budováním výborů bychom mohli místo spontánnosti vidět velmi kvalitní informační síť, kterou si komunisté vybudovali ještě před vládní krizí - „...zcela ovládli a dostali pod kontrolu telefonické, dálkopisné a telegrafické spojení ve státě a ...ve straně vytvořili ...jakousi kurýrní službu, která do dvou hodin mohla do kterékoliv místnosti v Česku dodat patřičnou informaci.“⁶⁶ Lze si tedy jednoduše představit, že tato síť byla využívána při úkolování komunistů v regionech i při vytváření akčních výborů. Záleželo pak jen na možnosti jednotlivých členů strany, jak rychle byli schopni splnit příkazy vedení KSČ.

Vedle takto plánovitě zřízených akčních výborů byly opravdu i takové, které vznikly spontánně, z popudu komunistických stoupenců. Jedná se především o okrskové akční výbory, o kterých se zmiňuje Ústřední akční výbor ve svém oběžníku z 5. března 1948 a upozorňuje, že tyto výbory nemají žádné oprávnění a musí být místními akčními výbory

⁶³ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, NLN, Praha 2008, str. 256

⁶⁴ Pavlíček, V.: *Politické strany po únoru. Příspěvek k problematice Národní fronty*, 1. část, Svobodné slovo, Praha 1966, str. 108 nebo Mlýnský, J.: *Únor a zkušenosti socialistické revoluce v Československu*, In *Dějiny socialistického Československa – Studie a materiály*, svazek první, Praha 1978, str. 31

⁶⁵ Beránek, Jan: *Činnost Okresního akčního výboru Národní fronty v Příbrami*, in *Podbrdsko 3*, 1996

⁶⁶ Veber, V.: *Osudové únorové dny*, NLN, Praha 2008, str. 215

zrušeny. Jedná se o další jasný důkaz, že vedení KSČ si žádné samozvané akční výbory nepřálo a celý systém výborů organizovalo centrálně. Rozhodně tedy nelze akční výbory považovat za „hlas lidu“, ale za orgány ustavované základními organizacemi KSČ programově určené k převzetí moci v Československu. V brandýské kronice se lze dočíst: „*Na každém zasedání předsednictva okresního výboru KSČ projednávalo se prohloubení a kontrola činnosti akčních výborů.*“⁶⁷ Také zastoupení komunistů bylo v akčních výborech nadpoloviční, v českých okresech to bylo v průměru 68,9 %. Avšak správné číslo bude pravděpodobně větší, pokud vezme v úvahu již zmíněný fakt, že členové KSČ, kteří byli zároveň zástupci společenských organizací, uváděli příslušnost k těmto organizacím. Ostatní členové nemuseli být členy KSČ, ale jistě museli být sympatizanty komunistické politiky nebo museli být ochotni přijmout určité prvky jejich politiky za své. Rozhodně nelze uvažovat, že by v akčních výborech zasedla i reálná opozice. Pokud se tak někde stalo, byli tito lidé po určité době z akčních výborů vyřazeni.

Akční výbory byly tedy řízeny komunisty a staly se nástroji, které jim pomáhaly v cestě k monopolnímu postavení v ČSR a jeho upevnění. Přímo se tak podílely na nastolování totalitní diktatury v Československu a otevřely cestu k sovětizaci země.

3.3 Struktura systému akčních výborů

Po únoru 1948 byla z akčních výborů utvořena sofistikovaná síť po celém Československu, která zasahovala do veškerého dění v zemi, od politiky, přes hospodářství, po veškeré společenské činnosti. Lze je rozdělit do tří skupin:⁶⁸

- Akční výbory v závodech, podnicích a institucích vznikající jako orgány očisty s omezenou časovou působností, které ukončily svoji činnost do května 1948. (Např. AV Agrostroj, AV Brandýských strojíren a sléváren.)
- Akční výbory územní, které kopírovaly správní systém Československa, tedy akční výbory místní, okresní, krajské. Reprezentovaly Národní frontu a vznikaly jako orgány trvalé. (Např. Okresní AV Příbram, MAV Brandýs nad Labem.)

⁶⁷ *Akční výbory*, Kronika Brandýsa nad Labem do roku 1950, str. 652, 653

⁶⁸ Mlýnský, Jaroslav: Únor 1948 a akční výbory Národní fronty, ČSAV, Brno 1985, str. 13

- Akční výbory politických stran, které reprezentovaly politické strany až do doby jejich ovládnutí lidmi z levicových frakcí poplatných KSČ, dále výbory masových organizací a spolků. (Např. AV Sokol, AV Červeného kříže, AV Československého svazu mládeže.)

Územní akční výbory byly stěžejní páteří celého systému a byly nadřizené všem ostatním, sami se řídily správní hierarchií. Takto utvořená síť akčních výborů odrážela snahu zesílit centralizaci řízení, které vycházelo z úsilí komunistů upevnit nově nabytou moc. To se jim nakonec i podařilo a na několik let uzavřelo Československo ve „východním bloku“ pod mocenským vlivem Sovětského svazu.

4. Počátek Okresního akčního výboru v Brandýse nad Labem

4.1 Ustanovení Okresního akčního výboru v Brandýse nad Labem

Kola komunistického převratu se naplno rozběhla i v polabské nížině, v okrese Brandýs nad Labem, v oblasti situované severovýchodně od Prahy a čítající téměř padesát tisíc obyvatel s centrem ve stejnojmenném městě. V neděli 22. února, kdy se v Praze konal sjezd závodních rad a vrcholila politická krize, byla uspořádána v Brandýse okresní konference KSČ. V této době již z centra dobře informovaní komunisté připravili na konferenci podklady k vytvoření akčních výborů v okrese. Na jednání bylo diskutováno o jednotlivých členech výboru, o kterých byli komunisté přesvědčeni, že budou nastolenou politiku KSČ plně podporovat. Na závěr jednání byl schválen návrh členů výboru.⁶⁹

Druhý den se konala schůze místního národního výboru v Brandýse a jeho předseda Miroslav Olexa, člen KSČ, z popudu okresní komunistické konference zjišťoval u představitelů demokratických politických stran jejich názory na nastalou politickou situaci a jejich možnost případného působení v okresním nebo místním akčním výboru. Takové jednání ale nekomunisty spíše uráželo a schůze přešla v hádku. Přesto byly získány duše ze všech politických stran k vytvoření okresního akčního výboru. Jeho ustavující schůze se konala v dopoledních hodinách 25. února 1948 a byla již v plné režii komunistů. Zasedání se účastnilo devatenáct představitelů politických stran a společenských organizací. Předsedou okresního akčního výboru byl zvolen Karel Mestek (KSČ), člen krajského akčního výboru, poslanec Národního shromáždění, později v letech 1967-1968 ministr zemědělství a výživy, dále Václav Nypel (KSČ), dosavadní předseda okresního národního výboru, Josef Krčma (KSČ), Eduard Antoš (ČSS), Miroslav Štědrý (ČSS), členové rady okresního národního výboru, František Krupka, rolník z Brandýsa, Josef Fiala, oba za Jednotný svaz českých zemědělců, Jaroslav Vítula (ČSD) za závody Agrostroj, Josef Ponec (ČSL), řezník z vesnice Jirny, Jan Tenčl, dělník Agrostroje, Jan Heller, oba za Revoluční odborové hnutí, Alois Seidel za Svaz osvobozených vězňů, Jan Dídek, ředitel středočeského konsumního družstva, Václav Čermák, truhlář, Vladimír Voctář, knihtiskař, oba za Dělnickou tělocvičnou jednotu,

⁶⁹ Kronika Brandýsa nad Labem do roku 1950, str. 649

Vladislav Novák, ředitel Okresního hospodářského družstva, Ladislav Pilný za Svaz národní revoluce, Jaroslav Janota (ČSL) a Jaroslav Bičovský (ČSD), krajský soudce a člen rady okresního národního výboru. Dle dohody z předešlých dní byli při ustavování okresního akčního výboru komunisté oficiálně zastoupeni třemi hlasy, Československá strana socialistická, Československá strana lidová a Československá sociální demokracie každá dvěma hlasy.⁷⁰ Významným funkcionářem se později stal Zdeněk Koder, tajemník výboru a jeho aktivní člen, též představitel komunistické strany: Zdeněk Koder už v roce 1932 pořádal ve studentském domě politické diskuze a byl spoluvůdčím ilegální skupiny mládeže KSČ působící do roku 1934. V roce 1939 se zapojil do ilegální činnosti KSČ a o rok později byl zatčen. Po roce 1945 se stal jedním z významných představitelů KSČ v brandýském okrese, zároveň působil od roku 1945 v okresním národním výboru.⁷¹

4.2 Personálně-ideové složení výboru

Podle dochovaného zápisu z ustavující schůze výboru se všichni členové vyjádřili k ustavení akčního výboru a jeho personálního složení kladně. To ale ovšem ještě neznamená, že by všichni byli smířeni s budoucím diktátem komunistů a plně obeznámeni s budoucí prací akčních výborů. Personální obsazení výboru se proto ze začátku často měnilo, dokud nebyli všichni jeho členové zcela oddáni vůli KSČ. K lidem, kteří v OAV působili od začátku nebo se později stali jeho trvalými členy patří např. Zdeněk Koder (KSČ), Jaroslav Vitula (ČSD) nebo pozdější člen okresního akčního výboru a od podzimu roku 1948 jeho předseda Rudolf Bretschneider (KSČ).

Někteří totiž do výboru vstupovali skutečně z dobré vůle něco změnit, ve slepé víře ve správnost cílů sociální a hospodářské politiky komunistů. Jiní zas hleděli na svojí politickou kariéru a postup. Po zjištění, že akční výbory v rukou drží výraznou moc, se někteří lidé do výboru přidávali s vidinou hmotného zisku či zlepšení svého postavení, jiní zase po pár dnech působení výborů prozřeli pravé úmysly komunistů a výbor opustili či byli násilně vyloučeni a

⁷⁰ Zápis ze zasedání OAV, 25. 2. 1948, fond Okresní akční výbor v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

⁷¹ Posudek na Zdeňka Koderu, fond Okresní akční výbor v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.5

nahrazení někým pro komunisty více pohodlným. Jedním z takových je už ve výčtu členů zmíněný JUDr. Jaroslav Bičovský⁷², významná osobnost soudnictví druhé poloviny 20. století. Nejdříve byl předsedou místního národního výboru, později člen rady okresního národního výboru. Všechny funkce vykonával bez finanční odměny a sám se živil jako soudce. Už dne 5. května 1945 se zapojil do revolučních událostí v Brandýse, byl spoluzakladatelem brandýské nemocnice, zahájil jednání o plynofikaci města, pokoušel se o spojení souměstí Brandýsa nad Labem a Staré Boleslavi, zasloužil se o opravu brandýského mostu přes Labe a o mnoho jiných prospěšných projektů. V oblasti soudnictví prokazoval velmi odborný přístup, právo vykládal vždy v duchu zákona a brojil proti strohému výkladu dle paragrafů. Měl rád umění a sám psal básně. Do akčního výboru vstupoval s vidinou pokračování prospěšné práce pro město, okres a pro obyvatele v něm žijící. Do takto směřované práce dával vždy hodně úsilí a času. Bohužel vize tohoto vpravdě renesančního člověka se neshodovala s pravým posláním akčních výborů, který se naplno projevil až po několika dnech. Těžko by se v nich prosadil člověk, o kterém jeho kolega soudce Antonín Mokry vzpomíná takto: „*Vždy hledal taková řešení..., která by se ve svém výsledku jevila jako nejpřirozenější, neznásilňující...*“⁷³ Jaroslav Bičovský musel své místo ve výboru, ale i na okresním úřadě, pod nátlakem komunistů opustit už 17. března 1948. Mohl nadále vykonávat své povolání soudce, ale pouze jako člen krajského soudu v Mostě. Jeho dcera Jana Wurtsová o tomto období říká: „*Byl po roce 1948 – asi z trestu – posunován po takových vzdálených soudech, že domů jezdil jen jednou za tři týdny.*“⁷⁴ Dalšího působení v politice se Jaroslav Bičovský vzdal a nadále se plně věnoval své profesi, ve které později dosáhl významných úspěchů.

Další významnou osobou spjatou s okresním akčním výborem, ale především pak s místním akčním výborem byl také už zmiňovaný Miroslav Olexa, předseda MNV. Po skončení války pracoval jako místopředseda pod Jaroslavem Bičovským, který ho pověřil

⁷² JUDr. Jaroslav Bičovský (*1910 v Praze, + 1996), vystudoval práva v roce 1932, téhož roku vstoupil do Československé sociální demokracie, v roce 1938 nastoupil jako okresní soudce v Brandýse nad Labem, byl zde předsedou MNV, později členem rady ONV, v únoru 1948 vstupuje do okresního akčního výboru, ze kterého je posléze vyloučen, dále pracuje jako soudce, po sloučení ČSD a KSČ od 1. 7. 1948 členem KSČ, v roce 1970 vyškrtnut pro malou aktivitu, po roce 1989 pracovník zvláštní legislativní komise ministerstva spravedlnosti, autor řady odborných právnických knih.

⁷³ Pocta JUDr. Jaroslavu Borovskému, in Soudce 6/2006, str. 36

⁷⁴ Pocta JUDr. Jaroslavu Borovskému, in Soudce 6/2006, str. 37

zajišťováním majetku (opuštěných domů, bytů a jejich vybavení po druhé světové válce). Společně s Ladislavem Pilným měli na starosti správu tohoto majetku. Bylo však běžné, že se za jejich účasti především z bytů ztrácely některé cenné věci. Ve svém vzpomínání připomněl Jaroslav Bičovský, že takové jednání souviselo s využíváním situace a zneužíváním svěřené funkce k osobnímu prospěchu. Ladislav Pilný zastával funkci tajemníka soudu a v dubnu 1948 se stal též členem okresního akčního výboru. Jaké úmysly přivedli Miroslava Olexu a Ladislava Pilného do řad akčních výborů nemůžeme přesně určit. Můžeme se však dle jejich minulosti domnívat, že nebyly totožné s úmysly např. Jaroslava Bičovského nebo „přesvědčených komunistů“.

To, že v nastolení komunistického monopolu a vším, co s tím souvisí, nevidí každý jen zlé úmysly, a že komunistická ideologie silně rezonovala v české společnosti, lze demonstrovat na vyprávění jednoho z dělníků Agrostroje na zasedání okresního akčního výboru. Hovořil o svém mládí, o oslavách prvního máje, o důvodech, proč vstoupil do KSČ. Obsírně mluví o své práci, jak zvýšil normu při odlévání vidlic na travní žací stroje a jak by z 54 kusů chtěl dosáhnout 60. Závěrem končí: „*Vím, že sám ten blahobyť neudělám, ale věřím, že každý člen KSČ bude úderníkem.*“⁷⁵ Vnímání světa tohoto dělníka nám ukazuje, že ideologie a propaganda KSČ si dokázala najít svůj cíl a strana toho také plně využila.

Ať už byli úmysly lidí vstupujících do akčních výborů či do komunistické strany jakékoliv, faktem zůstává, že okresní akční výbor zahájil svoji činnost i v Brandýse. Byla tak vytvořena jedna z dalších prodloužených paží komunistické moci, která sahala do každé obce, do každého spolku nebo podniku. V okrese Brandýs nad Labem se do konce února 1948 utvořilo na 132 výborů, v nichž měli komunisté rozhodující slovo. Po únoru bylo v okrese registrováno 14 501 členů KSČ, mnozí z nich byli přímými aktéry akčních výborů.⁷⁶

⁷⁵ Jednání okresního akčního výboru (rok 1949, přesněji neurčeno), fond Okresní akční výbor v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

⁷⁶ Kronika Brandýsa nad Labem do roku 1950, str. 652

5. Činnost Okresního akčního výboru v Brandýse nad Labem

5.1 Činnost v období politické krize v únoru roku 1948

Pokud se ptáme, jaký význam měly akční výbory, musíme otázku zároveň vztáhnout k určitému časovému období. Jejich činnost se totiž postupem času měnila. Jestliže pomyslíme na poslední únorové dny roku 1948, vztáhneme jejich působení především k nátlakovým akcím, kterými se komunisté snažili dokázat svoji širokou podporu ve společnosti. Jako příklad lze uvést rezoluci zasílanou prezidentovi Benešovi, kterou akční výbory hromadně schvalovaly na svých prvních ustavujících zasedáních. V té žádaly, aby prezident přijal demisi odstupujících ministrů a pověřil Klementa Gottwalda sestavením vlády nové. Prezidentská kancelář tak měla v době vládní krize opravdu napilno. Během 21. února obdržela 1037 telegramů na podporu komunistického řešení krize a za celé období únorových sporů pak celkem 5327 telegramů – jeden z nich byl i ten brandýský, z 25. února 1948. Na podporu nekomunistických stran přišlo na Hrad jen 150 psaní.⁷⁷ Jak je známo, prezident přistoupil na komunistické řešení problému a v očích komunistických představitelů se tak akční výbory skvěle osvědčily. I zde je možno potvrdit známou skutečnost o dobré připravenosti komunistů a neschopnosti politické opozice rychle a efektivně jednat. Samotná existence akčních výborů je toho důkazem.

5.2 „Očista“ veřejného života

5.2.1 Podmínky a formy „očisty“ veřejného života

Netrvalo dlouho a akčním výborům byl přidělen další úkol: Odstranit z politického i veřejného života všechny ty, kteří by se nově nastolenému pořádku chtěli vzepřít a všechny ty, kteří chtěli jakkoliv vyjádřit opoziční názor. Snahou celé akce bylo umlčet nepohodlné osoby z politických stran, masových organizací, spolků, podniků a úřadů, jak o tom mluví směrnice ústředí komunistické strany.⁷⁸ Tzv. očista, nebo-li vyřazování z veřejného života, byla stěžejním úkolem akčních výborů v letech 1948 až 1950. V prvních poúnorových dnech

⁷⁷ Kaplan, K.: Pět kapitol o únoru, Doplněk, Brno 1997, str. 382

⁷⁸ Beránek, Jan: Činnost okresního akčního výboru NF v Příbrami, Sborník Státního okresního archivu v Příbrami Podbrdsko III./1996, str.88

byla očista velmi chaotická. Z dostupných dochovaných dokumentů vyplývá, že už na svých prvních zasedáních byla zmíněna jména lidí, kteří by měli být odvoláni ze svých funkcí, propuštění z práce či by jim měla být zabavena část majetku (např. automobilu ve prospěch akčního výboru). Lze se jen domnívat, jak výběr takovýchto lidí probíhal. Pravděpodobně jsou dvě varianty. Buď byla tato jména připravena už před únorovou vládní krizí či během ní místními komunistickými organizacemi a pak jen schválena akčním výborem, nebo je možné uvažovat i o čistě osobní angažovanosti představitelů akčních výborů, kteří určovali k očištění osoby, které pro ně z osobních, ideologických nebo jiných důvodů představovali ve svém působení určité riziko. Tím mohla být rozhodnutí o vyřazení z veřejného života učiněna na základě osobní domněnky, ba co více, je možné předpokládat i řešení například osobních problémů a tedy i zneužívání pravomocí v akčním výboru. I když přímé důkazy o takovémto jednání nejsou k dispozici, lze o existenci některých případů s tímto průběhem uvažovat.

Ustavující schůze Okresního akčního výboru v Brandýse byla také už v duchu očisty. Byly navrženy čtyři osoby, které by měli opustit své zaměstnání. Vedle dvou úředníků okresního národního výboru se jednalo o Dr. Kolářovi z představenstva tamější Občanské záložny a řediteli okresní nemocenské pojišťovny Pospíšilovi, kterému nepomohl ani fakt, že byl členem komunistické strany.⁷⁹ V „očišťování“ následující dny pokračovaly i všechny ostatní výbory působící v brandýském okrese. Na tento svévolný postup akčních výborů si však brzy začaly stěžovat široké vrstvy obyvatelstva. Z obav možného utvoření neorganizovaného opozičního působení proti činnosti akčních výborů začal Ústřední akční výbor postupně usměrňovat činnost svých podřízených složek. Dne 9. března 1948 byl zveřejněn pokyn, aby se členové akčních výborů při „očišťování od nespolehlivých živlů“⁸⁰ vyvarovali všech osobních pohnutek a dbali především na to, aby nebyl nijak ohrožen hospodářský život s odkazem na průmyslové podniky a finanční ústavy. S ohledem na výše zmíněné osoby, které byly již rozhodnutím okresního akčního výboru vyloučeny, je patrné, že takováto výzva mířila i do Brandýsa. Přesto se tamější výbor pokoušel vyřadit z představenstva Občanské záložny další její představitele. Nová politická situace se

⁷⁹ Zápis ze zasedání OAV, 25. 2. 1948, fond Okresní akční výbor v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

⁸⁰ Oběžník ÚAV č. 2, fond Okresní akční výbor v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.1

součinností s akčním výborem dokonce vynesla do křesla ředitele pobočky brandýské záložny Jaroslava Zahradníka, dříve vrchního účetního, který byl členem komunistické strany a také vedoucím představitelem akčního výboru záložny.⁸¹ Další obdobné námitky mělo i ministerstvo financí, které si stěžovalo na fakt, že některé akční výbory od finančních institucí požadovaly jména jejich klientů, výše půjček, přehled vkladů a výběrů a jiné důvěrné informace. Ve studovaných pramenech nebylo nalezeno, že by měly tuto činnost akční výbory vykonávat na základě příkazu KSČ, tudíž se lze domnívat, že zde opět hrály roli osobní rozepře, snaha se případně obohacovat či jinak zneužívat své postavení v akčním výboru. Takováto činnost byla akčním výborům zakázána. Jinou oblastí, ve které musely akční výbory ustoupit byla armáda. Z počátku března pochází i tato výzva: „*Nezasahujte z vlastní vůle do očisty v armádě. Všechny případy, které vyžadují zákroku a nápravy, hlase ministerstvu obrany...*“⁸² Později byly vydány zpřesňující informace o postupu při určování osob, které mají být vyřazeny z veřejného života. Pokyny z 5. dubna 1948 zní: „*Z veřejného a politického života bude podle usnesení ÚAV NF vyloučen:*

- 1) *„Kdo je odsouzen nebo proti komu je vedeno trestní řízení podle zákona na ochranu republiky.*
- 2) *Kdo se provinil proti našemu lidově demokratickému řádu, to znamená veřejně hanobil vládu, vyzýval občanstvo k odporu vůči vládním usnesením, šířil nepravdivé zprávy, ilegální tiskoviny a organizoval hromadný poslech republice nepřátelského cizího rozhlasu.*
- 3) *Kdo činně a vědomě usiloval o hospodářský rozvrat, to znamená veřejně vyzýval k neplnění dodávek, ke nížení pracovní výkonnosti, kdo provozoval černý obchod, veřejně zrazoval občanstvo od účasti na dobrovolných pracovních brigádách nebo se dopustil sabotáže ve výrobě.*
- 4) *Kdo zneužil veřejné nebo politické funkce ke svému obohacení, přijímal úplatky.*“⁸³

Akční výbory tak dostaly do rukou pokyny, které fakticky omezovaly svobodu slova a projevu. Z tohoto pohledu byly v praxi uplatňovány především první dva body z výše

⁸¹ Jednání OAV, 3. 3. 1948, fond Okresní akční výbor v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.13

⁸² Oběžník ÚAV č. 4, fond Okresní akční výbor v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.1

⁸³ Seznamy osob vyloučených z veřejného života, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2, složka 1948

uvedené citace. Zároveň ukazují na možnost velmi volného výkladu, který mohl být v rukách obratného řečníka zneužit doslova proti komukoliv, kdo se členům akčních výborů jakkoliv znelíbil.

Vyřazení v veřejného života, ze spolků, politických stran či zaměstnání ovšem neznamenal vyřazení z pracovní povinnosti. „Budovat“ socialismus, řeklo by se tehdejším jazykem, měl bez rozdílu každý. Všichni co byli postiženi očistou se měli zapojit do práce. Nikdo z nich ale nesměl být zaměstnán v ústředních ředitelstvích národních podniků, ve veřejných úřadech ani v odvětvích, která se považovala za zvláště důležitá pro obranu státu s výjimkou dolů a hutí. Při výběru nového povolání platilo, že se v celé věci angažoval i akční výbor a přes úřad práce se spolupodílel na umístění vyřazených osob. Většinou se jednalo o práce manuální, „pásové výroby“ a podobné, kde člověk nemohl uplatnit jakýkoliv vliv na chod podniku, úřadu či spolku. Často se také jednalo o zaměstnání, která byla hůře placená, než jejich původní povolání a pro rodiny lidí, kteří prošli „očistou“ to většinou znamenalo snížení životní úrovně, ne-li přímo počátek existenčních problémů. Naopak vyšší posty zastávali „dobří komunisté“ a všichni ti, kteří byli režimu poplatní či mu slepě věřili a oddané s ním spolupracovali. Rok 1948 tak byl rokem nejen hospodářských, majetkových a personálních změn, ale i výrazných posunů v sociální oblasti.

5.2.2 „Očista“ v národních výborech

5.2.2.1 Vymezení kompetencí akčních výborů vůči národním výborům

První oblastí, kam směřovaly výpady akčních výborů, byly národní výbory. Nejdříve se ale pokusme lépe poznat vztah mezi národními výbory a akčními výbory, který byl nastolen po únorovém převratu. Nezbytně se tak dotkneme i pravomocí, které akční výbory třímaly v rukou. Jedná se však o pohyb na tenkém ledě, protože tato otázka nebyla v podstatě nikdy systémově vyřešena ani v rámci samotných akčních výborů. Pravomoci a kompetence obou výborů se v některých oblastech do určité míry překrývaly a to v závislosti na čase, personálních či oblastních specifikách. Existenci tohoto stavu měly na svědomí okolnosti, které daly akčním výborům vzniknout. První z nich je fakt, že se utvářely jako revoluční orgány a proto je také těžké uzavřít je do určitých právních mantinelů a vymezit přesně jejich

pole působnosti a pravomoci vůči ostatním státním a samosprávním složkám. Druhou okolností je pak skutečnost, že komunisté se snažili prezentovat akční výbory jako orgány zastupující lid a jejich existenci právně obhajovali zněním samotné ústavy. Ústřední akční výbor předložil tento krajní výklad situace: „*Vládní nařízení o volbě a pravomoci národních výborů... stanovilo jasně, že národní výbory podléhají kontrole lidu, i že lid může jejich členy odvolati a nahraditi jinými. To plyne již ze stěžejní zásady ústavy, že lid je jediný zdroj veškeré státní moci. Vytvořením akčních výborů a jejich zakročením použil lid svého zákonného práva kontroly a očistil i národní výbory od žvlů státu a lidu nepřátelských a nebezpečných.*“⁸⁴ V následujících měsících tak byly akční výbory oficiálně vydávány za reprezentanty lidu a z tohoto důvodu také získaly pravomoc zasahovat do veškerého dění v zemi, tedy například i do personálního obsazení národních výborů. Působnost a úkoly akčních výborů Národní fronty byly dále vymezovány směrnicemi ministerstva vnitra o spolupráci národních a akčních výborů, kde je akčním výborům přisuzována role kontrolní a iniciativní. Vůči národním výborům měl být jejich hlavním úkolem dozor nad politickou kázní. Ve světle tohoto výkladu pak není s podivem, že národní výbory, které se jevily komunistům jako nepohodlné, bylo možné díky akčním výborům paralyzovat. Akční výbory na sebe v takovém případě převzaly některé z pravomocí národních výborů či pozastavovaly plnění některých jejich rozhodnutí do doby, než došlo k personální obměně národních výborů podle návrhů příslušných akčních výborů. Takový výklad byl pro komunisty nesmírně výhodný, protože tím získávali orgány, kterými mohli jejich pravomoci podle aktuální potřeby upravovat. Stačilo vydat oběžník s příslušnými nařízeními a úkol mohl být s odvoláním na hlas lidu bez obtíží prosazován.

Veškeré úkony akčních výborů pak zpětně legalizoval zákon č. 213 z 21. července 1948, kterým vešla v platnost „*všechna opatření akčních výborů směřující k očištění veřejného života... a to i v případech, kdy by jinak nebyla v souladu s příslušnými předpisy...*“⁸⁵ Nadále byla veškerá činnost akčních výborů ukotvena zákonem. Jistá volnost v jejich rozhodování a nevyjasněné pravomoci však zůstaly. Činnost výborů byla utlumována od poloviny roku

⁸⁴ Poměr akčních výborů NF k národním výborům, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.1

⁸⁵ Zákon č.213/48 Sb. Cituje J.Beránek ve sborníku Podbrdsko III, Příbram 1996, str.88

1949, kdy po proběhlé „velké očistě“ v roce 1948 a upevnění pozic komunistů v národních výborech začaly pomalu ztrácet pro režim svoji důležitost.

Vymezování pravomocí akčních výborů vůči národním výborům se odrazilo i v nařízeních o jejich personálním složení. V dubnu 1948 vyšla z ústředí akčních výborů informace, že není možné slučovat funkce předsedů akčních a národních výborů. Na základě tohoto byla i v Brandýse nad Labem provedena výměna a Miroslav Olexa, dříve předseda národního výboru a zakladatel místního akčního výboru, ve kterém usedl na předsednický post, postoupil svoji funkci v akčním výboru jinému komunistovi Karlu Kadlecovi.⁸⁶ Člověku, který se díky politickým okolnostem mimo jiné stal správcem znárodněné Plevovy továrny umělecké kovovýroby v brandýských Královicích, byť dle ústředního akčního výboru „bylo nepřijatelné, aby členové výborů z titulu své funkce získávali národní správy v podnicích, živnostech, zemědělských usedlostech apod.“⁸⁷

Vedle slučování funkcí bylo pro vedení KSČ také nežádoucí, aby více jak polovina členů akčních výborů byla zároveň členy národních výborů. V takovém případě by totiž docházelo k popírání výše zmíněných pravomocí na personální úrovni. Přímou by to mohlo znamenat ohrožení autority akčního výboru, který by tak nemusel správně plnit nařízení o očistě národních výborů. Proto byla v těchto případech provedena obměna složení obou výborů.

5.2.2.2 Forma a výsledek očisty

Očista členů národních výborů probíhala v tzv. trojúhelníku mezi samotným výborem, jeho nadřízeným orgánem a akčním výborem, což byla praxe, která se uplatnila při odvolávání i v jiných institucích. Konkrétně to znamená, že pokud chtěl akční výbor odvolat osobu, která působila v organizaci na stejné správní úrovni, akční výbor se s žádostí o provedení odvolání obrátil na vyšší správní instanci téhož úřadu, spolku či organizace. Předcházelo se tak přímému porušování pracovních smluv, zákonů, případně stanov spolků. Celý proces popisuje i ukázkový příběh v instrukcích Ústředního akčního výboru: „*MAV v Mačovicích, okres Benešov, odvolal předsedu MNV, poněvadž se zpronevěřil lidově*

⁸⁶ Kronika Brandýsa nad Labem do roku 1950, str. 673

⁸⁷ Oběžník č. 13, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.1

demokratickému režimu. Povedený pan předseda však odmítl uposlechnout, poněvadž on prý žádné AV neuznává. Co má teď MAV dělat? Podá prostě návrh na odvolání nadřízenému výboru, tedy ONV a uvědomí OAV.“⁸⁸

Po provedené očiště měli komunisté v národních výborech průměrně 70% zastoupení, po sloučení se sociální demokracií se pak toto číslo zvýšilo na 80 - 90 %. Stejným postupem a s podobným výsledkem byla provedena očista v okresním národním výboru v Brandýse nad Labem. Týkala se např. zmiňovaného Jaroslava Bičovského⁸⁹ a dalších jeho kolegů z ostatních politických stran, jejichž ministři podali v únoru 1948 demisi.

5.2.2.3 Reorganizace místních národních výborů

Poslední výraznou činností akčních výborů na poli národních výborů byla reorganizace místních národních výborů v roce 1950. Někdy i po překotných změnách v personálním složení v místních národních výborech v letech 1948 a 1949 se jednalo o snahu komunistů ideově unifikovat jejich personální složení, případně protikomunisticky smýšlející členy odvolat a určit místním národním výborům novou úlohu v již budovaném systému komunistické diktatury. Počátkem těchto změn bylo vládní nařízení o reorganizaci místních národních výborů z 28. února 1950, kde nutnost reformy je objasněna takto: *„Místní národní výbory mají být organizovány a mají pracovat tak, aby byly skutečnými představiteli a mluvčími lidu svého územního obvodu, aby dobře plnily úkoly spojené s budováním socialismu...“*⁹⁰ Nová organizace byla pro komunisty další možností jak zasáhnout do jejich složení. Dle vládního nařízení měli být odvoláni členové, kteří se neosvědčili a kteří „pozbyli důvěry lidu“. Akce byla ve skutečnosti namířena proti posledním nepohodlným lidem, kteří zůstávali členy výborů a jak bylo možné slýchávat, *„proti posledním zbytkům vykořisťovatelských tříd, zvláště vesnických boháčů.“*⁹¹

Klement Gottwald na zasedání ÚV KSČ zdůraznil, že veškeré odvolávání a ustavování členů národních výborů se bude dít přes Národní frontu, tedy přes akční výbory. V roce 1950

⁸⁸ Oběžník č. 4, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.1

⁸⁹ Viz strana 19

⁹⁰ Reorganizace místních národních výborů jako významný úkol celé Národní fronty, fond Národní fronta - ústřední výbor, Praha, Národní archiv, kart.č.44

⁹¹ Tamtéž

bylo provádění reorganizace MNV pro akční výbory prvořadým úkolem, v jiných oblastech se už tolik neprojevovaly. Všechny personální změny se měly dít opět metodou odvolávání přes tzv. trojúhelník, kdy návrhy na změny v místních národních výborech vypracovaly příslušné akční výbory. Konkrétní návrhy předaly přes okresní akční výbory okresním národním výborům. Ten pak změny provedl. Komunisté dbali na to, aby se do výborů dostali i lidé, kteří jsou jejich sympatizanty, ale oficiálně se hlásí k Československé straně lidové nebo straně socialistické či k nějaké masové organizaci. Výsledkem reorganizace MNV byl stav, kdy v místních národních výborech oficiálně klesl počet členů KSČ, ale ještě výraznější pokles zaznamenaly obě zbylé politické strany, které v mnoha obcích vůbec nezasedly do výboru. Připomeňme, že i přesto, že se někteří členové místních národních výborů hlásili k jiné než komunistické straně, byli sympatizanty politiky KSČ. Jak bylo zmíněno, reorganizace MNV byla namířena proti posledním opozičně smýšlejícím lidem a sami komunisté by opravdovou politickou opozici ve výborech netolerovali. Bilance v místních výborech byla dorovnána vzrůstem podílu lidí hlásících se k masovým organizacím.

V místním národním výboru Brandýsa nad Labem bylo politické rozložení před reorganizací následující: KSČ 76 %, ČSL 3,6 %, ČSS 1,9 % a 18,5 % bez stranické příslušnosti, po reorganizaci byl stav následující: KSČ 67,3 %, ČSL 3,3 %, ČSS 2,4 % a 27 % bez stranické příslušnosti⁹². U stran lidové a socialistické jsou změny zanedbatelné, KSČ ztratila 8,3 % a zástupcům masových organizací přibilo 8,5 %. Z toho lze vyvodit, že komunisté v národním výboru neztratili reorganizací ve skutečnosti ani jeden hlas. Co více, v roce 1950 jsou členové ČSS a ČSL pouhými loutkami v rukách komunistů. Navenek však nové rozložení sil mělo vypadat demokratičtější. Tam kde nebyly ustaveny akční výbory či již zanikly, prováděly veškeré změny přímo organizace KSČ. Je tím vlastně pouze potvrzováno, že samotné akční výbory jsou více než hlasem lidu, spíše hlasem komunistů. Následně pak padá i tvrzení vládního nařízení, že dokud nebude způsob odvolávání členů MNV upraven zákonem, odvolává její členy „lid“.

Každá výměna měla být demonstrativní tak, aby občané byli srozuměni s důvody, pro které jsou členové výborů odvoláváni. Akční výbory tedy pořádaly schůze, kde byla

⁹² Reorganizace MNV (1950, přesněji neurčeno), fond Národní fronta - ústřední výbor, Praha, Národní archiv, kart.č.45

prováděna tzv. kritika odstupujících členů a jmenování nových. Snaha z celé záležitosti udělat politickou událost na vesnici se komunistům příliš nedařila. Tato jednání navštěvovalo v průměru 10-20 % občanů.⁹³ Jsou známy i případy, kde občané na protest proti celé akci nepřišli vůbec (např. Zlatkov u Bystřice nad Pernštejnem). Národní výbory měly být doplňovány postupně či se neměla měnit víc jak polovina členů, aby lidé nenabyli dojmu, že se jedná o náhradu voleb.

Vidět v akčních výborech apolitické organizace zastupující lid bez intervenování komunistů je nemožné i po zjištění, že se při reorganizaci konaly ve skutečnosti dvě schůze. V Brandýse se poprvé o reorganizaci jednalo na schůzi místní organizace KSČ, kterou svolal výbor strany na 25. května 1950. Na této schůzi došlo ke kritice stávajícího národního výboru, který byl odvolán a byl zvolen nový výbor v čele s Antonínem Moravcem.⁹⁴ Druhá schůze, již organizovaná akčním výborem se konala 29. června 1950, řídil ji předseda akčního výboru Karel Kadlec a sebekritiku za národní výbor přednesl Miroslav Olexa.⁹⁵ O nových členech se nejednalo, byly pouze veřejně schváleny návrhy, které byly učiněny už na schůzi KSČ. Při zpětném pohledu je s jistou nadsázkou možné celou akci k divadelnímu představení v režii místních komunistů.

Vládní nařízení o reorganizaci vstoupilo v platnost 28. února 1950 a komunisté ji chtěli ukončit k 30. červnu téhož roku. Vše ale probíhalo v posledních dnech před konečným termínem. Do 30. května 1950 reorganizovaly akční výbory v brandýském okrese jen 16 národních výborů. Do 1. června 1950 pak v celé republice prošlo reorganizací pouze 40,5 % výborů a do 15. června 1950 74 %⁹⁶. Poslední reorganizace schvaloval okresní akční výbor v Brandýse ještě v polovině července 1950.

Opozice byla za této akce zcela vymýcena z řad nižších složek státní správy a byla nastolena absolutní komunistická diktatura i v regionálním měřítku. Reorganizací místních národních výborů tak mohlo skončit období, ve kterém komunisté využívaly akční výbory jako nástroje pro prosazování své vůle na nižší správní úrovni. „Očista“ byla považována za

⁹³ Zpráva o reorganizaci MNV, 30. 6. 1950, fond Národní fronta - ústřední výbor, Praha, Národní archiv, kart.č.44

⁹⁴ Kronika Brandýsa nad Labem do roku 1950, str. 747

⁹⁵ Tamtéž

⁹⁶ Zpráva o reorganizaci MNV, 30. 6. 1950, fond Národní fronta - ústřední výbor, Praha, Národní archiv, kart.č.44

ukončenou. Zároveň se tak uzavírá i období jejich politické zainteresovanosti. Úkoly, které byly nadále akčním výborům svěřovány měly pro další ovlivňování událostí v obcích a okresech spíše druhořadý význam. Samotná autorita akčních výborů postupně slábla.

5.2.3 „Očista“ v politických stranách

Pro absolutní uchopení moci museli komunisté nejen vytvořit dojem široké podpory všech obyvatel státu, ale také museli co nejrychleji umlčet politickou opozici. Zároveň byla snaha pokračovat v systému Národní fronty tak, aby se únor 1948 nejevil jako uzurpování moci na úkor ostatních politických stran. Naopak bylo žádoucí zdůrazňovat systémovou kontinuitu s již proběhlým poválečným obdobím. Jak už bylo řečeno, komunisté nepočítali s tím, že by demokratické strany sjednocené ve vládě Národní fronty schvalovaly či podporovaly jejich snahu o nastolení monopolu jedné strany a tak ihned od jara roku 1945 infiltrovali do opozičních stran své důvěrníky a informátory. Nejvíce informátorů a tajných členů měli komunisté v sociální demokracii, což se odráželo na událostech už před únorem 1948.⁹⁷ Po únoru byla 27. června 1948 i přes protest většiny jejích členů strana sloučena s KSČ.

Těchto lidí mohli komunisté využít ve svém plánu akčních výborů. Akční výbory organizací politických stran na všech úrovních většinou zakládali právě tito lidé a následně dopomáhali komunistům stranu vnitřně zbavit odpůrců komunistické moci. Část představitelů stran emigrovala nebo byla později zatčena. Většina pravověrných straníků členské základny, přešla do pasivního odporu.

5.2.3.1 Sociální demokracie

Sociální demokracie v brandýském okrese neutvořila v únorových dnech 1948 akční výbor, tudíž nebylo přípustné jakékoliv její další působení. Na okrese tak sociální demokraté neučinili ani do 27. června 1948 a strana zde byla v podstatě neaktivní. Její představitelé, především JUDr. Jaroslav Bičovský, byli perzekuováni či jinak šikanováni už od března téhož roku. Tím byla veškerá činnost strany výrazně utlumena.

⁹⁷ Kaplan, K.: Pět kapitol o únoru, Doplněk, Brno 1997, Kapitola I., str. 11 - 70

5.2.3.2 Československá strana lidová

Okresní akční výbor u strany lidové ani nečekal na utvoření jejího akčního výboru a s očistou v jejích řadách začal sám. Koncem února zasáhl proti představiteli strany lidové Františku Duškovi a zbavil ho všech funkcí na okresním národním výboru, kde do té doby působil jako místopředseda. Následně bylo akčním výborem schváleno, aby jeho místo v bylo obsazeno příslušníkem KSČ, protože strana lidová zatím nikoho nenavrhl a stále neutvořila ani akční výbor.⁹⁸ Výrazná pasivita členů strany lidové vedla k tomu, že její prokomunističtí zástupci v okresním akčním výboru byli z jejího dění zcela vyloučeni a tudíž na ni ztratili veškerý vliv. Jako komunisté v kabátě lidovců pak hlasovali de facto o zrušení okresní organizace své strany. Na tomto kroku se akční výbor usnesl 9. března 1948 a zakázal činnost Československé strany lidové na Brandýsku, zároveň uzamkl její sekretariát.⁹⁹ Už dva dny na to však dorazil ostrý protest ústřední politické kanceláře strany lidové, ve kterém nesouhlasí s postupem okresního akčního výboru. Žádá, aby výbor takovýmto způsobem nadále nezasahoval do činnosti vládní strany a nechal stranu, aby si utvořila vlastní akční výbor a očistu provedla sama.¹⁰⁰ Na druhý den se o věci v okresním akčním výboru živě diskutovalo. Představitelé výboru uspokojilo, že strana ze svých řad vyloučila Františka Duška a dohodla se na lhůtě, která bude dána lidovcům, aby utvořili akční výbor své strany. Mělo se tak stát do konce března.¹⁰¹ Dne 20. března dorazil do kanceláře akčního výboru první návrh lidoveckého akčního výboru. O jednotlivých členech se jednalo zvlášť a výbor dospěl k názoru, že někteří navrhovaní členové nejsou vhodnými kandidáty, kvůli jejich spornému názoru na poúnorovou politickou situaci. Další návrhy okresní akční výbor zamítl s odůvodněním, že funkcionáři strany, kteří byli navrženi, nemají kladný vztah k lidově demokratickému zřízení. Přesto zástupci strany na svých návrzích trvali. Situace dospěla dne 2. dubna 1948 k opětovnému návrhu na ukončení činnosti strany v okrese Brandýs.¹⁰² Do té doby některé místní akční

⁹⁸ Jednání OAV, 28. 2. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

⁹⁹ Jednání OAV, 9. 3. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2
¹⁰⁰ Dopis ústřední politické kanceláře strany lidové OAV v Brandýse nad Labem, 11. 3. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.13

¹⁰¹ Zápis ze zasedání OAV, 12. 3. 1948, Jednání OAV, 28. 2. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

¹⁰² Jednání OAV, 2. 4. 1948, Jednání OAV, 28. 2. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

výbory ve svých obcích už činnost strany oficiálně ukončily, protože nevyvíjela žádnou činnost. Pasivním odporem nakonec členové lidové strany způsobili, že v aktivním aparátu strany zbyli pouze lidé poplatní politice KSČ, kteří následně okresní akční výbor strany utvořili a provedli žádanou očistu. Lze však mluvit spíše o jedincích, než širší členské základně, především o Antonínu Růžičkovi, který se v rámci akčního výboru výrazně angažoval.

Na další působení strany měla později výrazný vliv Katolická akce¹⁰³, která vedla k jejímu absolutnímu rozkladu a pasivitě. Nadále byla strana prezentována z velké části členy, kteří sympatizovali s komunisty, a její základna na okrese koncem roku 1950 čítala 422 lidí.

5.2.3.3 Československá strana socialistická

Československá strana socialistická byla oproti straně lidové výrazně aktivnější. Je to dáno i skutečností, že předseda její okresní organizace v Brandýse, Josef Paleček, byl představitelem její prokomunistické frakce. Jako její přední představitel se angažoval v ustavení akčního výboru strany. Za jeho vedení byla také provedena zásadní „očista“. Ve volbách 1948 osobně podporoval jednotnou kandidátku Národní fronty a 5. června 1948 rezignoval na funkci předsedy strany, stranu opustil a přestoupil do KSČ.¹⁰⁴ Samotný akční výbor strany se ustavil 28. února 1948 a v okresním akčním výboru stranu zastupovali Eduard Antoš a Miroslav Štědrý.¹⁰⁵ Proti Miroslavovi Štědrému se ale brzy postavili členové místního akčního výboru v Čelákovících, odkud Miroslav Štědrý pocházel a kde bydlel. Obviňovali ho z podkopávání lidově demokratického režimu, protože měl údajně mařit veškeré snahy ohledně znárodnění čelákovického závodu Červinka.¹⁰⁶ Továrnu Červinka na zemědělské stroje založil Václav Červinka roku 1903. Svatopluk Červinka, tehdejší majitel továrny, byl též členem strany socialistické a s Miroslavem Štědrým byli nejen straničtí kolegové, ale také přátelé. Je tedy pochopitelné, že Miroslav Štědrý se snažil z důvodu

¹⁰³ Viz strana 61

¹⁰⁴ Jednání OAV ČSS, 5. 7. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOKA Praha-východ, kart.č. 14

¹⁰⁵ Zápis ze zasedání OAV, 25. 2. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOKA Praha-východ, kart.č. 2

¹⁰⁶ Zpráva MAV Čelákovice, 28. 2. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOKA Praha-východ, kart.č. 25

přátelských vztahů znárodnění majetku Červinkových zabránit. Oběma to však přineslo v následujících dnech vyloučení ze strany a pro M. Štědrého evidentně také konec působení v okresním akčním výboru. I Svatopluk Červinka byl ze strany vyloučen.¹⁰⁷

Sporem strany socialistické a komunistů se stal případ tajemníka okresní organizace Jaroslava Veselého. Souvisel s konfliktem uvnitř strany mezi početnými členy oddanými původní ideologii socialistické strany a představiteli prokomunistické frakce, kteří byli v menšině, avšak s ohledem na politickou situaci ve výrazné výhodě. Jaroslav Veselý na protest proti snahám prokomunistických členů strany ovládnout zcela vedení strany vyvěsil na veřejné nástěnce strany v Brandýse nad Labem výzvu k odvolání se k tradici strany a její původní politické linii před únorem 1948.¹⁰⁸ V celé akci byl zainteresovaný i bývalý předseda okresní organizace strany a její člen Antonína Kolman, který Jaroslava Veselého podporoval. Jejich snaha však byla proti komunistické moci bezmocná. Okresní akční výbor 2. dubna 1948 rozhodl o nutnosti provést zásah jak proti Jaroslavu Veselému, tak proti Antonínu Kolmanovi. Antonín Kolman byl ze strany vyloučen a Jaroslav Veselý měl opustit místo tajemníka i stranu do 10. dubna 1948 pod hrozbou, že činnost strany bude jinak zastavena tak jako u strany lidové; sekretariát bude zapečetěn a služební auto zabaveno.¹⁰⁹ Zároveň byl vyloučen ze Sokola a jeho pozdější odvolání proti tomuto kroku bylo zamítnuto v roce 1949. Jaroslavu Veselému při tomto sporu nepomohla ani osobní intervence poslance Jana Mátle u poslaneckého kolegy Karla Mestka, komunisty a tehdejšího předsedy Okresního akčního výboru v Brandýse nad Labem.¹¹⁰ Byť se okresní akční výbor snažil Jaroslava Veselého přeložit na práci u Českých cementáren v Praze a zbavit ho stranické legitimace, setrval Jaroslav Veselý v úřadu tajemníka až do podzimu roku 1950. Jeho malé vítězství ovšem nebylo vůbec výrazným pro jeho stranu. Do začátku dubna bylo z okresní organizace Československé strany socialistické vyloučeno 44 osob a 18 lidí bylo zbaveno

¹⁰⁷ Jednání OAV, 5. 4. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.14

¹⁰⁸ Jednání OAV, 2. 4. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

¹⁰⁹ Jednání OAV, 7. 4. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

¹¹⁰ Jednání OAV, 28. 4. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

funkcí ve straně.¹¹¹ Do vedení strany pak byli dosazeni její členové z prokomunistické frakce. O měsíc později přešla část dosavadních členů strany do pasivní rezistence, čímž chtěli dát najevo nesouhlas s postupem KSČ. Většina členů ale stranu opustila, jedni na protest vzniklé politické situace, jiní se přidali do řad KSČ. Výrazně se jí tak ztenčila členská základna. Před únorem 1948 měli mít socialisté na okrese přes 4 000 členů, v srpnu 1948 to už bylo kolem 3 000 členů, na podzim klesl počet jejich členů na 1 500 a koncem roku 1950 měla strana v 6 místních organizacích pouze kolem 600 členů.¹¹²

Obě politické strany tak doznaly značného rozkladu a následného útlumu činnosti. I v oblasti politických stran splnil Okresní akční výbor v Brandýse nad Labem své poslání. Společně s infiltrovanými sympatizanty KSČ ve stranách dokázaly činnost původních členů stran paralyzovat a získat a zneužít politické stran (jejich název, struktury) pro své účely. Do jisté míry jim v tom pomohl i zvolený postup členů stran, např. pasivní rezistence členů strany lidové jako projev protestu. Jak se ukázalo, volit proti „akčním“ výborům „pasivní“ rezistenci nebyl příliš účinný postup. Napříště tak Československá strana lidová i Československá strana socialistická byly prázdnými pojmy, z jejichž původního obsahu nic nezbylo. Jejich názvy byly pouze zneužívány ve prospěch komunistů v Národní frontě jako důkaz politické kontinuity. Podobně byly zneužity při dalším působení Okresního akčního výboru, který se sice „pyšnil“ i zástupci lidovců a socialistů, ale ve skutečnosti se jednalo o členy, kteří sympatizovali s KSČ a byli poplatní její politické linii.

5.2.4 „Očista“ Sokola

Z celostátních spolků bylo tělovýchovné sdružení Sokol pro komunisty nejvýznamnější. Působilo na většině území Československa a bylo velmi dobře organizováno. Získání Sokola pro své účely bylo tudíž pro komunistickou moc velmi výhodné. Díky povaze Sokola a jeho výrazným ideovým základům (odkaz k demokracii a humanismu, k duchovnímu odkazu českého národa) žijícím v naprosté většině členů, nestačilo k získání jeho složek jen pouhé nahrazení či infiltrování prokomunisticky smýšlejících lidí mezi členy

¹¹¹ Jednání OAV ČSS, 7. 4. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.14

¹¹² Zpráva OAV, 18. 8. 1948, , fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.14

organizace. Podmanění si Sokola a jeho následná „očista“ byla také jedním z důležitých úkolů akčních výborů.

Koncem února 1948 se utvořil okresní akční výbor Sokola v Brandýse nad Labem. Jeho představiteli se stali Vladimír Voctář, Bohumil Holub za Sokol a Miroslav Olexa a Jaroslav Bičovský za Okresní akční výbor v Brandýse.¹¹³ Prezentovaný poměr zástupců Sokola a akčních výborů byl tedy 2:1. Jedná se však jen o oficiální tvrzení. Vladimír Voctář byl sice oficiálně členem Sokola, ale byl též ustavujícím členem Okresního akčního výboru a do akčního výboru Sokola byl dosazen jako představitel komunistů. Jako jediný představitel Sokola tak byl pouze Bohumil Holub, poněvadž jen on ve skutečnosti reprezentoval sokolskou obec. Poměr byl tedy 1:2 pro akční výbor. Současně se při Okresním akčním výboru v Brandýse vytvořila i sokolská komise, která měla být podle instrukcí ústředního akčního výboru osmičlenná a složená též z představitelů Sokola i akčního výboru. V brandýské okresní komisi zasedlo pět členů Sokola, např. později ve výboru a v Sokolu velmi aktivní Růžena Munzarová, a tři členové akčního výboru, mezi nimi i tajemník výboru Zdeněk Kodera.¹¹⁴

Přelomovou událostí se stal XI. všesokolský slet v červnu 1948. Ještě před samotným sletem se o situaci v Sokole jednalo i na okresním akčním výboru, který měl podat zprávu krajskému výboru o stavu a charakteristice příprav. Výboru totiž byla dána výstraha o možném využití sletu k protestu proti komunistické vládě. Brandýští komunisté hodnotili situaci v Sokole z tohoto pohledu na začátku června jako bezproblémovou. Přípravy na všesokolský slet v okrese byly vnímány jako intenzivní a dobré, bez větších problémů. Nic nenavštěvovalo tomu, že by se brandýská sokolská obec chtěla na všesokolském sletu zapojit do nějakých protestů proti komunistické vládě. Akční výbor si byl kontrolou situace v Sokolu téměř jistý. *„I když v některých jednotách jsou členové, kteří mají záporný vztah k naší nové vládě a rozšiřují poplašné zprávy, okresní akční výbor je přesvědčen, že v našem okrese se neobjeví žádný projev odporu. V řadě jednot je většina členstva v KSČ a opozice je tak*

¹¹³ Sokol, únor 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.18

¹¹⁴ Sokolská komise, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.4

v izolaci.¹¹⁵ Jak se ukázalo, členové akčního výboru byli o situaci v Sokole velmi špatně informováni, neboť protesty při všesokolském sletu proběhly a to i z řad brandýských sokolů. Jedná se o důkaz, že sokolská obec v Brandýse byla jednotná a dlouhou dobu uzavřená před komunistickými informátory, kteří do jejích struktur hledali cestu velmi těžko.

Jedenáctý všesokolský slet se konal v červnu 1948 v Praze a zúčastnilo se ho celkem 585 000 cvičenců, počet diváků se odhadoval na 2 miliony. Už některá vystoupení výrazně nesouzněla s novou ideologií komunistické strany, např. název mužské skladby prostných „Věrní zůstaneme“. Už během sletu se mezi lidmi začaly šířit pověsti, že se jedná o jakousi veřejnou protestní akci proti únorovému převzetí moci komunisty. Tyto domněnky lidí a zároveň obavy komunistů se vyplnily při hlavním závěrečném, slavnostním průvodu, který se stal i přes nepřízeň počasí masovou demonstrací proti nastoupivšímu režimu. Nejmarkantněji to bylo patrné u hlavní tribuny, kdy sokolové provolávali slávu Edvardu Benešovi a zcela ignorovali Klementa Gottwalda.

Reakce komunistů na takovéto počínání na sebe nedala dlouho čekat. V nastalé situaci bylo opět využito akčních výborů. Jasně instrukce dorazily do Okresního akčního výboru v Brandýse 23. července 1948 a píše se v nich: „*Provokační události na XI. všesokolském sletu ukázaly, že v Sokole jsou reakční skupiny, nepřátelské lidově demokratickému režimu... Je proto nutno provést v Sokole očistu. Sokolské komise zařídí...aby byli ze sokolských řad vyloučeni všichni ti, kteří jako původci a organizátoři nekázně a nenávisti zneužili XI. všesokolského sletu proti lidu a lidově demokratickému zřízení.*“¹¹⁶ Sokolská komise měla připravit seznamy s návrhy osob na vyloučení, zároveň měla zajistit průběh slučování všech tělovýchovných a sportovních spolků v okrese do Sokola.

Slučování spolků bylo jedním z dalších nástrojů komunistů, jak si zajistit kontrolu nad veškerým děním v zemi.¹¹⁷ Hlavní vlna slučování však proběhla později, neboť „očista“ Sokola byla pro komunisty prvořadým cílem. Komise měla také dbát na další fungování a akce Sokola tak, aby jeho činnost byla v „*duchu oddanosti lidově demokratickému*

¹¹⁵ Zpráva OAV ze 6. 6. 1948., fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.18

¹¹⁶ Oběžník č. 16, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.1

¹¹⁷ Veber, V.: Osudové únorové dny, NLN, Praha 2008, str. 34

režimu.“¹¹⁸ Oficiálně byla podmínka pro vyloučení ze Sokola stanovena takto: „*Vyloučen může být jen ten, kdo zvláště hrubě porušil sokolskou kázeň nebo sokolskou čest nebo národní povinnost.*“¹¹⁹ A následně ještě rozšířena: „*Vyloučení musí být všichni, kdož: byli po únoru odvoláni z funkcí, zneužili XI. sletu k protistátní provokaci, jako funkcionáři nebránili politickým provokacím, ti kdož se nepoučili a pomlouvají lidově demokratické zřízení...*“¹²⁰ Veškeré pole působnosti tak bylo akčním výborů dáno opět dost široké a jejich představitelé mohli zakročit víceméně proti komukoliv.

Doslova slovní bitva mezi představiteli okresního akčního výboru a zástupci Sokola se strhla na společném zasedání sokolské komise, členů Sokola a členů okresního akčního výboru dne 10. srpna 1948.¹²¹ Schůzi zahájil předseda místního akčního výboru Karel Kadlec, který prezentoval úkoly akčních výborů stanovené ve výše citovaném oběžníku číslo 16 Ústředního akčního výboru NF¹²², které se týkají událostí kolem všesokolského sletu. Následně vysvětlil, že „očista“ je nutná i v řadách okresní sokolské organizace v Brandýse. Starosta brandýského Sokola, který byl také přítomen, Josef Štěch oponoval Kadlecovi svým názorem, že výzva ÚAV NF se vůbec netýká brandýského Sokola, neboť se v oběžníku mluví výslovně o původcích a organizátorech reakce. On však jako starosta Sokola prohlašuje, že ve zdejší jednotě takové projevy nikdo neorganizoval ani se jich neúčastnil. Naopak všechno členstvo bylo nabádáno, aby se vyvarovalo veškerých politických projevů. V jeho tvrzení ho podpořil i člen akčního výboru Sokola Bohumil Holub, který se ještě snažil celou věc kolem provolávání hesel vzdávající hold E. Benešovi zlehčovat. Na takováto tvrzení ale ostře reagoval Miroslav Olexa, člen KSČ a předseda MNV, který namítal, že celá akce byla jasně namířena proti lidově demokratickému zřízení a při defilé nebyla hlavě státu patřičně vzdána pocta. Kadlec ihned přispěchal s tvrzením, že takové projevy byly vidět i v řadách zdejšího Sokola. Sokolové důrazně odmítali všechna nařčení a tvrdili, že sami takové projevy nezaznamenali. Komunistům již docházeli pádné argumenty a Kadlec celý problém začal

¹¹⁸ Tamtéž

¹¹⁹ Zpráva OAV (1948, přesněji neurčeno), fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.18

¹²⁰ Sokolská komise (přesněji neurčeno), fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.1

¹²¹ Jednání sokolské komise, 10. 8. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č. 4

¹²² Viz strana 48

záměrně zobecňovat. Podotýkal, že nejde jen o projevy na sletu, ale že v Sokole panuje výrazný pro nový komunistický režim - ve své řeči použil označení lidově demokratický režim - nepřátelský duch. Své tvrzení podpíral informacemi, které získal od své manželky, že jako členka KSČ je mezi ženami v Sokole izolována. Do debaty se tak zapojila i cvičitelka Sokola jistá Bránicová, která Kadlecova tvrzení také popřela. To už se celá diskuze blížila hádce a jednání přerůstalo v osobní výpady proti zúčastněným. Atmosféru tak museli zklidnit sami komunisté, kteří začali s ujišťováním přítomných, že jejich slova nejsou osobním útokem na ně, ale že chtějí pouze uznání fakt týkajících se všesokolského sletu a atmosféry v brandýském Sokole. Miroslav Olexa vypověděl, že se svojí rodinou viděl, jak někteří členové z Brandýsa mají při průvodu americké vlajky. Situace se zdála být Josefu Štěchovi naprosto patová. Prozatím ustoupil a akčnímu výboru slíbil, že celou věc osobně prošetří.¹²³

Tak jednoduše se však komunisté nechtěli vzdát možnosti a vlastně tehdy i faktického práva osobně zasahovat do „očisty“ Sokola. Miroslav Kadlec tak vyslovil jména tří lidí, kteří by měli být vyloučeni ze sokolských řad: Aloisie Němcová, Vlasta Varhaníková a náčelník Sokola Šturma. Přítomní sokolové byli zaskočeni tak náhlým výběrem osob a ihned se postavili proti způsobu určování lidí k vyřazení ze Sokola bez jakéhokoliv šetření. Ztratili však představu o reálné situaci, kdy komunisté a akční výbory v této době již byly jedinými silami určující budoucnost Sokola jako takového. Nepomohl tak ani jednohlasý protest sokolů proti vyloučení těchto tří lidí ani fakt, že náčelník Štursa byl již očistou jednou postížen. Členové jeho rodiny museli totiž opustit svá pracovní místa v brandýském závodu Agrostroj.¹²⁴

Pro Aloisi Němcovou a Vlastu Varhaníkovou znamenalo vyloučení ze Sokola začátek šikany ze strany členů KSČ a členů okresního akčního výboru: Vlasta Varhaníková byla Miroslavem Olexou, člověkem bez jakéhokoliv vyššího vzdělání, na poradě sokolské komise označena jako „*hluboce intelektuálně založená žena, která je bystřejší než kterýkoliv muž a tím více je nebezpečná, neboť její projevy jsou dvojsmyslné.*“¹²⁵ Vlasta Varhaníková byla za protektorátu učitelkou, po roce 1945 působila v Sokole jako vzdělavatelka a byla též členkou

¹²³ Jednání sokolské komise, 10. 8. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č. 4

¹²⁴ Tamtéž

¹²⁵ Sokolská komise, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.4

Československé strany socialistické. Proti vyloučení podala odvolání, které bylo projednáváno až 1. ledna 1949.¹²⁶ Byly zde prezentovány její výroky z jara 1948, kdy měla veřejně prohlásit, že nemravná menšina ovládá zbabělou většinu, a důvody, kvůli kterým byla vyloučena, tedy že své protikomunistické názory přenášela i na ženy v Sokole. Téměř po roce od komunistického převratu se jí zástupci akčního výboru znovu ptali, jak se dívá na současnou politickou situaci a dostali odpověď, která byla spíše výsměchem celému procesu očisty a vyloučení V. Varhaníkové z řad Sokola. Nemůže se prý totiž měnit jako chameleon. I když Vlasta Varhaníková byla zároveň vyloučena i ze socialistické strany, akčním výborem byl podán návrh na její vyloučení ze školy jako učitelky a zároveň jí hrozilo nucené vystěhování z okresu Brandýs, nebála se oficiálně prohlašovat, že vyloučení považuje za věc nespravedlivou a dále více či méně slovně napadala komunistické monopolní postupy.

I Aloisie Němcová se proti vyloučení odvolala, ale obě žádosti byly v březnu 1949 s konečnou platností zamítnuty společně s dalšími odvoláními.¹²⁷ Většina lidí se ve svých odvoláních snažila vyzdvihnout kladný postoj k novému politickému zřízení, i když to ve skutečnosti nemusela být pravda, a své vyloučení považovala též za věc nespravedlivou. Většina z nich si byla vědoma, že informace o nich získané jsou neproověřené a často lživé, proto se pokoušeli jakkoliv doložit, že jejich původ je dělnický, což mělo být považováno za přílepkující okolnost, dále zmiňovali chudobu rodiny, pracovitost, účast na brigádách a jiné. Nic se však na rozhodnutí Okresního akčního výboru v Brandýse nezměnilo. Z okresní organizace Sokola bylo vyloučeno celkem 303 lidí, 33 bylo zbaveno funkcí a čtyřem byly uděleny důtky.¹²⁸ „Očista“ neproběhla v obcích Lhota a Konětopy, neboť členové tamějších místních akčních výborů neměli dostatek odvahy postavit se proti komunistické většině v obci. Jedná se o obce, kde byl také velký počet tzv. „bílých lístků“ při volbách v květnu 1948. V celostátním měřítku pak očista postihla z celkového počtu 570 000 členů Sokola asi 11 tisíc lidí, 1 500 bylo zbaveno funkcí a stejné číslo platí i pro počet udělených důtek¹²⁹.

¹²⁶ Zpráva ze schůze sokolské komise, 1. 1. 1949, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č. 4

¹²⁷ Zpráva ze schůze sokolské komise, 5. 3. 1949, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č. 4

¹²⁸ Jednání OAV, 19. 10. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č. 2

¹²⁹ Mlýnský, Jaroslav: Únor 1948 a akční výbory Národní fronty, ČSAV, Brno 1985, str. 19

Jak už bylo řečeno, komunisté také započali se sjednocováním tělovýchovných a sportovních spolků. Napříště měly všechny obdobné spolky fungovat pod hlavičkou Sokola. Po očištění provedené po XI. všesokolském sletu získali komunisté a jejich stoupenci v Sokole převahu. Na vyšší funkce byli dosazováni prokomunisticky smýšlející lidé a stejně tak tomu bylo i v brandýském okrese, kde se hlavní mluvčí Sokola stala Růžena Munzarová, později též členka okresního akčního výboru. V době, kdy se Sokol potýkal s nedostatkem aktivních členů, agitovala Růžena Munzarová za brandýský Sokol takto: *„My sokolové víme, že nám bude všem lépe, když se bude více a levněji vyrábět, když budeme pracovat dobře a rychleji a každý z nás bude prospívat celému našemu národu a tím se bude naše životní úroveň zvyšovat. Ale je zapotřebí, abyste pochopili, že věc Sokola je věcí celého národa, neboť Sokol je jedinou naší státní organizací, která shromažďuje opravdu všechny příslušníky národa za podpory a práce všech složek Národní fronty. Prosím zástupce našeho okresu, aby opravdu vyhledávali dobré cvičitele a vzdělavatele, protože je jich málo a věnovali Sokolu více pozornosti. Jen výběrem dobrých vzdělavatelů vychováme lepší a uvědomělejší občany našeho národa.“*¹³⁰ Když se do čela Sokolů dostali takto smýšlející lidé, nebylo pro akční výbory problém realizovat „očistu“ v řadách všech uskupení, která se postupně přičleňovala k Sokolu. Samotné sjednocování tělovýchovy probíhalo v listopadu 1948 a měly ho na starosti hospodářské a sokolské komise akčních výborů. Ty organizovaly faktické začlenění, přechod družstev a sportovních klubů pod Sokol. Týkalo se to například i změny názvu, kdy SK Čelákovice se změnilo na Sokol Čelákovice, dále uznání představitelů Sokola jako svých nadřízených. Stejně tak proběhlo začlenění na hospodářské úrovni. U klubů byl proveden soupis majetku a ten pak byl přiřčen k Sokolu. Tam, kde po sloučení došlo k dublování funkcí, dal příslušný akční výbor přednost těm lidem, kteří byli pro komunisty více „pohodlní“.¹³¹

I zde měla „očista“ výrazný tlumící efekt. Činnost Sokola byla v určitých oblastech skoro zastavena a celá členská základna byla po sjednocení tělovýchovy dosti nejednotná. Snaha obnovit výrazněji činnost Sokola vedla v roce 1950 k tomu, že někteří její dřívější

¹³⁰ Jednání OAV (rok 1949, blíže neurčeno), fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

¹³¹ Oběžník č. 21, Oběžník č. 22, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.1

členové byli po očistě opět přizváni ke spolupráci. Ke konci roku 1950 pak na okrese Brandýs nad Labem působilo 39 jednot, v nichž cvičilo 6 739 dospělých, 764 dorostenců a 1 831 žáků.¹³² Další činnost pak pokračovala v těsné spolupráci s Československým svazem mládeže v duchu hesla „Vychovat z mladé generace nadšené budovatele socialismu!“. Po nepříliš vhodných snahách Sokol více oživit se přistoupilo k dvěma reformám tělovýchovy v letech 1952 a 1957, které však více než obnovu Sokola znamenaly jeho faktické „pohřbení“.

Na samotném rozkladu původní členské základny Sokola byly významně zainteresovány akční výbory. I zde se staly naplňovateli komunistické vůle a „očistnými akcemi“ zbavily Sokol jeho původního ideologického jádra. Stejně jako u politických stran i ze Sokola mnoho členů po únoru 1948 vystoupilo. Později byli nahrazeni novými prokomunisticky smýšlejícími lidmi a Sokol tak mohl být zneužit k upevnění komunistické moci v Československu, především v oblasti výchovy mládeže. Akční výbory se tak i zde přímo podílely na rozvratu této tělovýchovné organizace a jejího následného zpolitizování ve prospěch komunistů.

5.2.5 Zásah proti místním elitám a inteligenci

Vyloučení z veřejného života bylo od února 1948 „postrachem“ všech obyvatel Československa. Netýkalo se totiž pouze členů národních výborů, politických stran nebo Sokola. Jednalo se o zásah proti všem protestujícím, všem oponentům komunistického převratu, proti všem, kteří se znelíbili v očích komunistů a členů akčních výborů. Ti všichni měli být perzekuováni a dohnáni k existenčním problémům, mělo být uvězněno jejich svobodné myšlení a zlomena vůle postavit se nastupující moci. Jednalo se o lékaře, učitele, živnostníky, členy spolků, divadelníky a jiné umělce, právníky, ředitele a zaměstnance finančních úřadů a dalších institucí, ale především o otce a matky, živitele rodin, jimž očista výrazně zkomplikovala životy. Nejen jim, ale také jejich dětem a rodinám. V lepším případě byli lidé zbaveni svého původního povolání a přeřazeni do jiného, v horším pak byli nuceni zůstat na úřadu pro ochranu práce a ztratili tak faktickou možnost jakkoliv společensky působit. Existenčně tak bylo působením akčních výborů postiženo 25 tisíc osob v celém

¹³² Přehled o stavu okresu, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.4

Československu. O něco vyšší byl celkový počet všech lidí postižených „očistou“. Zákonem z 21. července 1948 se lidé proti rozhodnutí akčních výborů mohli odvolávat, ale bylo vyhověno jen asi 10 – 20 % žádostí, mnohým však ne v plném rozsahu.¹³³ Mezi perzekuovanými byli i mnozí z brandýského okresu.

Na regionální úrovni byl patrný výrazný zásah proti nekomunistické místní elitě a inteligenci, která měla být nahrazena lidmi smýšlejícími v souladu s novým politickým kursem. Připomeňme osud Jaroslava Bičovského¹³⁴, významného regionálního politika brandýského okresu. Jeho odsunem do Mostu, kde vykonával činnost soudce, dosáhli komunisté toho, že na dění v Brandýse neměl žádný vliv. Ze Sokola a dalšího působení ve veřejném, spolkovém či politickém, životě byli pro svůj „třídní původ“ vyřazeni potomci zakladatele Melicharovy továrny, významného brandýského závodu na zemědělské stroje, později přejmenované na Agrostroj, František a Otta Melicharovi.¹³⁵ Jejich odvolání nebylo později vyslyšeno. Výrazně akční výbor zasáhl i proti Františku Pražákovi z Klánovic. Už 28. ledna 1948 okresní akční výbor rozhodl o zabavení jeho živnostenského listu¹³⁶, 9. března mu byla uzavřena realitní kancelář s odůvodněním, že takovýto druh živnosti je v nynější době nežádoucí.¹³⁷ Akční výbor zabavil i jeho automobil, dlouhodobě Františka Pražáka šikanoval kvůli jeho dobré finanční situaci a majetku. V dubnu dosáhl i jeho vyloučení z řad Československé strany socialistické. Jeho veškerá odvolání byla též zamítnuta. Funkcí byli zbaveni mimo jiné ředitel hospodářské školy v Brandýse Ing. Frýda a přednosta poštovního úřadu N. Kremlička, kvůli jejich protikomunistickému postoji.¹³⁸ Ze stejného důvodu byla zakázána činnosti advokátovi JUDr. Josefu Fiřtovi.¹³⁹ Pokyny nové komunistické vlády nařizovaly, že od 12. března 1948 mohou advokacii vykonávat pouze ti, kteří se vykáží novou prozatímní legitimací, kterou vydával akční výbor, tentokrát Advokátní komory v Praze na

¹³³ Mlýnský, Jaroslav: Únor 1948 a akční výbory Národní fronty, ČSAV, Brno 1985, str. 18

¹³⁴ Viz strana 31

¹³⁵ Sokolská komise, 6. 10. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č. 17

¹³⁶ Jednání OAV, 28. 2. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

¹³⁷ Jednání OAV, 9. 3. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

¹³⁸ Jednání OAV, 12. 3. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

¹³⁹ Tamtéž

návrh příslušných místních a okresních akčních výborů.¹⁴⁰ JUDr. Fiřtovi legitimace vydána nebyla a jako mnozí se měl hlásit na úřadu pro ochranu práce. S manželkou pak byli také vyloučeni z řad Československé strany socialistické.¹⁴¹ Obdobným scénářem prošel i JUDr. Vlk.

Akčními výbory byly zasaženy také pedagogické sbory všech škol na Brandýsku. O své povolání učitelky přišly i už zmiňované sokolky Vlasta Varhaníková a Aloisie Němcová¹⁴². Karel Martinovský, svým povoláním také učitel, byl dokonce nařčen z kolaborace za druhé světové války, byť byl Němci vězněn. Byla mu zakázána jakákoliv pedagogická činnost a akční výbor se zasadil o to, aby ho Československá strana socialistická, jíž byl také členem, vyloučila ze svých řad.¹⁴³ Své učitelské profese musela zanechat i členka pedagogického sboru Odborné školy pro ženská povolání v Brandýse, jistá Šulcová. Akčnímu výboru stačilo jen to, že odmítla podepsat tehdy připravovanou komunistickou rezoluci míru s odkazem na fakt, „že nevěří, že by mírová resoluce mohla upevnit mír.“¹⁴⁴ Všechna odvolání učitelů opět probíhala nepřímou. Samotný akční výbor nemohl pedagogy ze zaměstnání propustit sám, ale podal pouze návrh na vyloučení nadřízenému orgánu, v tomto případě školní inspekci či dokonce přímo ministerstvu školství, které již dalo přímý podnět řediteli příslušné školy.

„Očista“ byla pro mnohé nejen koncem jejich případné odborné kariéry, ale také koncem opravdové svobody. Většina vyřazených, ve veřejném životě opravdu aktivních lidí, byla umlčena a nahrazena sympatizanty komunistů. Pro společnost se tak ztráta demokraticky smýšlejících a činných právníků, lékařů, učitelů a jiných stala fatální skutečností. Umlčení byli všichni, kteří s vládou komunistů nesouhlasili a kteří ze svých pracovních nebo společenských pozic měli možnost ovlivňovat ostatní občany a upozorňovat je na nespravedlnosti, které akční výbory ve své činnosti páchaly. „Očista“ se tak stala nejen

¹⁴⁰ Oběžník č. 4, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.1

¹⁴¹ Jednání OAV ČSS, 7. 4. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.14

¹⁴² Viz strana 50

¹⁴³ Jednání OAV, 31. 8. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

¹⁴⁴ Jednání OAV (1948, blíže neurčeno), fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

personální záležitostí, ale byla i „očistou myšlenkovou“. Společně s propracovanou propagandou komunisté dosáhli kýženého výsledku, totiž samovlády v Československu bez jakékoliv výraznější opozice schopné proti radikální levici zasáhnout.

5.3 Volby 1948

5.3.1 Přípravy voleb

Dalekosáhlé důsledky měla očista pro připravované volby. Jednalo se o první volby, ve kterých lidé měli možnost podle volebního zákona volit pouze jednotnou kandidátku Národní fronty. Po únoru komunisté ještě uvažovali o více kandidátkách, ale v nejistotě o své vítězství prosadil na zasedání ústředního výboru KSČ Klement Gottwald návrh společné kandidátky všech stran Národní fronty. Svoji roli mohly v jeho rozhodnutí sehrát výstupy Ústavu pro výzkum veřejného mínění. Lednové průzkumy z roku 1948 o stavu sympatií politických stran ukazovaly „výrazný pokles voličů komunistické strany, konkrétně z 38 % dosažených ve volbách 1946 na 28 %.“¹⁴⁵ Svůj nesouhlas s jednotnou kandidátkou měli lidé možnost vyjádřit odevzdáním bílého lístku. Bílé lístky měly sloužit pouze jako štít komunistů proti případným opozičním výpadům, které by demokratičnost a svobodu voleb zpochybňovaly. Ve skutečnosti se ale o svobodné volby nejednalo. I přes existenci bílých lístků lidé neměli z čeho volit, neboť již bylo zřejmé, že volba jednotné kandidátky byla volba pouze komunistů.

Zároveň byly podniknuty kroky, které měly pojistit konečné vítězství jednotné kandidátky ve volbách. Na jedné straně vládla předvolebnímu období nákladná komunistická kampaň. Propagace KSČ měla všem voličům vnutit představu, že volit jednotnou kandidátku NF ve skutečnosti znamená podporovat další rozvoj republiky, růst životní úrovně a doslova hlasovat ve jménu národní hrdosti. Na plakátech bylo možné číst hesla typu: „*Kdo má republiku rád, bude pro ni hlasovat!*“ Naopak bílý lístek se v kampani stal symbolem rozvracečství republiky a jeho případní volitelé byli, pouze ve smyslu ideologie, vydáváni za vykonavatele protistátní činnosti. Celá kampaň a příprava voleb byla svěřena do rukou akčních výborů. Vedle přípravy kampaně v duchu jednotné kandidátky a propagace politiky

¹⁴⁵ Veber, V.: Osudové únorové dny, NLN, Praha 2008, str. 200

KSČ, měly akční výbory zajistit šíření pozitivního hodnocení dosavadních kroků Gottwaldovy vlády a zabránit jakékoliv politické angažovanosti opozičně smýšlejícím politikům, příslušníkům církví a všech, kteří by mohli veřejně kritizovat postup KSČ. Další pojistkou pro komunisty se staly volební výbory, jejichž členy navrhovaly opět akční výbory: příslušné seznamy jmen předaly národním výborům, které volební výbory jmenovaly. Tak bylo zajištěno, že ve volebních výborech zasednou pouze lidé sympatizující s komunisty a vládou Klementa Gottwalda. V Brandýse nad Labem se před volbami objevily ve výlohách místních obchodů hesla, která nabádala volit veřejně, tedy před paravánem. Při každé takové návštěvě místního obchodu si bylo možné přečíst: „*Volí se veřejně před plentou!*“¹⁴⁶ Jednalo se o psychologickou nátlakovou kampaň akčních výborů. Jejím cílem bylo alespoň částečně zastrašit všechny, kteří by chtěli do volební urny vhodit bílý lístek.

Při volební agitaci doporučoval předseda okresního akčního výboru Karel Mestek, aby se do celé činnosti zapojily i strany lidová a socialistická. Vedla ho k tomu myšlenka, aby jednotná kandidátka nebyla prezentována pouze komunisty, ale skutečně celou Národní frontou. Opět ze snahy zajistit ve volbách plnou účast a co nejméně bílých lístků. Prokomunističtí zástupci nekomunistických stran v akčním výboru, Josef Paleček za ČSS a Antonín Růžička za ČSL, však správně poznamenali, že něco takového v podstatě není možné, protože strany jsou paralyzovány a její členové jsou politicky vesměs pasivní. Hlavními agitátory jednotné kandidátky za ČSS a ČSL se tak stali především oni sami.¹⁴⁷

5.3.2 „Očista“ a překážka volebního práva

Přes veškeré snahy o propagaci jednotné kandidátky NF se k představitelům okresního akčního výboru dostávaly od podřízených místních akčních výborů zprávy, že lidé vlastně příliš nevědí, co jednotná kandidátka znamená. V horším případě, že ji lidé přímo odsuzují, protože byli přesvědčeni, že je vláda těmito volebními podmínkami vlastně obešla. V této chvíli mohli komunisté uplatnit svůj propracovaný plán pro získání vítězství v nadcházejících volbách. Všem těm, kteří totiž byli akčními výbory jakkoliv postiženi, tzv. vyloučení

¹⁴⁶ Volby do NS 30. 5. 1948, Kronika Brandýsa nad Labem do roku 1950, str. 670, 671

¹⁴⁷ Jednání OAV, 10. 5. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

z veřejného života, nebylo umožněno volit. Instrukcemi ústřední akční výbor tak své nižší složky 14. dubna 1948 nabádal: „*Připravovaný volební zákon, § 55, odstavec 1 e říká: „Překážka výkonu práva volebního budiž poznamenána ve stálých seznamech voličských u zápisu osob, které akční výbory NF vyřadily z veřejného a politického života...Je nutné, aby místní akční výbory urychleně pořídily seznamy osob vyloučených z veřejného života a po schválení OAV byly předány místním národním výborům. MNV poznamená ihned ve voličských seznamech překážku volebního práva.*“¹⁴⁸ Kolika lidem bylo znemožněno volit v Brandýském okrese nelze s jistotou pro neúplnost dokumentů dohledat, ale v celostátním měřítku neumožnily akční výbory tímto způsobem volit 65 796 lidem¹⁴⁹. Aby se zabránilo volit co nejvíce občanům, kteří by mohli při volbách vyjádřit nesouhlas s politikou KSČ, postihovaly akční výbory před volbami mnoho lidí pouze na základě udání třetí osobou a bez jakéhokoliv šetření jejich sympatií či antipatií ke komunistickému režimu. Vyřazení lidé se ale proti rozhodnutí akčních výborů odvolávali. Tak bylo například zabráněno ve volebním právu manželce Františka Pražáka¹⁵⁰, která se o nemožnosti volit dozvěděla teprve 18 hodin před samotnými volbami. Ve svém odvolání si stěžovala, že v tak krátké době ani nemohla nijak reagovat, což možná byl i záměr akčního výboru. Přestože nebyla nikdy politicky činná, nikdy trestně stíhaná ani souzená, veřejně se nevyjadřovala k politice, byla perzekuována.¹⁵¹ Jediným důvodem k zásahu akčního výboru proti ní byla skutečnost, že její manžel byl František Pražák. Důkazem, že akční výbory docházely často ke svým rozhodnutím bez jakéhokoliv hlubšího šetření dokazuje i následující případ jistého Jana Nazárky. Jan Nazárka měl více štěstí než manželka Františka Pražáka. O tom, že mu nebude umožněno volit, se totiž dozvěděl ještě včas a mohl patřičně jednat. V době, kdy se k němu tato informace dostala, se šel nejprve dotázat na místní národní výbor, proč tak bylo učiněno. Ten ho odkázal na akční výbor, neboť ten rozhodl o jeho nemožnosti volit. Přišlo na něj prý udání od jeho souseda Emanuela Němce. Na povrch tak vystávají nevyřešené sousedské vztahy. Nejlépe to objasní sám Jan Nazárka ve svém odvolání: „*Zednický mistr Emanuel Němec nám prodal svého času*

¹⁴⁸ Oběžník č. 14, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOKA Praha-východ, kart.č.1

¹⁴⁹ Mlýnský, Jaroslav: Únor 1948 a akční výbory Národní fronty, ČSAV, Brno 1985, str. 20

¹⁵⁰ Viz strana 54

¹⁵¹ Odvolání manželky Františka Pražáka, 2. 11. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOKA Praha-východ, kart.č. 26

*nově postavený domek ... a řekl nám mimo jiné, že dům má základy 40 až 45 cm hluboké. Když nám však do pokoje prosakoval voda a podlaha zakrátko shnila, takže jsme hned museli dáti novou, nechali jsme základy odkopati a tu jsme ke svému nemalému překvapení zjistili, že máme u domu základy místo 45 cm jen 25 cm hluboké. Tentokrát jsme mohli p. Němce šeredně prohnati, ale v zájmu sousedské shody a klidu jsme tak neučinili. Později jsme dům ... prodali, od Em. Němce vykoupili parcelu, stavěli dům nový, ale samozřejmě stavbu jsme už Em. Němcovi nezadali jednak proto, že u nás ztratil důvěru a jednak proto, že byl oproti řádnému staviteli o 30.000 Kč dažší. Od té doby se však datuje jeho vztek a nenávisť proti nám a nechci se o tom rezeptisovati, co všechno nám za tu dobu napáchal.*¹⁵² Nakonec se Jan Nazárko o dalších věcech ještě rozepisuje, ale pro naše potřeby postačí pouze tento příklad. Ukazuje, jakou volnost měly akční výbory při svém rozhodování. Ústřední akční výbor sice podával svým podřízeným složkám jasné instrukce, podle kterých měly postupovat, ale při určování konkrétních osob, které budou postiženy „očistou“, měly akční výbory mnoho prostoru pro zneužití svých pravomocí a vyřizování např. osobních rozepří. V mnohých sporech tak kolikrát ani nešlo o to, zda daná osoba sympatizuje či nesympatizuje s komunisty, ale o to, kdo se této osobě „postavil do cesty“. Jak se ukazuje, pro členy akčních výborů tak důležité informace o kladném či záporném stanovisku lidí k lidově demokratickému zřízení, k nové Gottwaldově vládě aj., nebyly jedinými kritérii, podle kterých rozhodovali o osudech svých spoluobčanů.

5.3.3 Výsledky voleb

Vraťme se však k samotným volbám. Ať už bylo sčítání hlasovacích lístků jakkoliv regulérní, dle oficiálních údajů hlasovalo pro jednotnou kandidátku NF údajně 89,2 % oprávněných voličů. V brandýském okrese smělo k urnám přistoupit 39 173 lidí z nichž 38 692 tak také učinilo. Společná kandidátka NF získala v okrese 33 059 příznivců, což bylo 85,44 % odevzdaných hlasů, bílé lístky si za svoji volbu zvolilo 4 560 lidí, tedy 11,79 % voličů. Vedle bílých lístků vhazovali lidé do urn také neplatné lístky jako projev protestu.

¹⁵² Odvolání pana Jana Nazárky, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOKA Praha-východ, kart.č.18

Takových bylo 1 073, což je 2,77 % hlasů.¹⁵³ Za poměrně velkým počtem bílých lístků viděli představitelé okresního akčního výboru, především Karel Mestek, skrytou činnosti strany lidové a zejména církve, jejíž představitelé nabádali k odevzdávání bílých lístků.¹⁵⁴

Výsledek ale ovlivnily i jiné skutečnosti. Počínání Gottwaldovy vlády bylo spojováno s jejím vzorem, tedy Sovětským svazem, a s děním v této zemi. Nejvíce bílých lístků v okrese Brandýs nad Labem bylo odevzdáno v obci Nedomice, která měla 236 voličů. Obživou veškerého obyvatelstva této obce bylo drobné zemědělství. Ne všichni zde věřili slovům Klementa Gottwalda, že kolchozů se zemědělci v Československu nedočkají a obavy o jejich hospodářství se odrazila i ve výsledku voleb. Z odevzdaných hlasů zde bylo 43,39 % bílých lístků. Obdobný zemědělský charakter měly i vesnice Dřísy (635 voličů) a Lhota (291 voličů), kde byl také velký počet bílých lístků, konkrétně 40,95 % v Dřísech a 34,57 % ve Lhotě. Obě obce spolu sousedí ve velmi blízké vzdálenosti a lze přepokládat, že antipatie a nedůvěra k politice KSČ se tu šířila napříč oběma obcemi. Skutečnost, že tu komunisté se svým programem mají málo sympatií, se projevila už ve volbách v roce 1946. V těchto obcích volilo komunisty méně lidí, než byl průměr v brandýském okrese. V obci Dřísy měli komunisté ve volbách 1946 vůbec nejmenší podporu na okrese, jen 13,4 % voličů. Okolo dvaceti procent bílých lístků pak měli např. obec Otradovice, kde nemalá část obyvatel podnikala ve službách souvisejících s rekreací, většina pak byli drobní zemědělci nebo Ovčáry, oblast drobných zelinářů.¹⁵⁵

Mnoho neplatných lístků, které vůbec netěšily vedení KSČ, byly často do uren vhozené podobizny prezidenta E. Beneše.¹⁵⁶ Část voličů tak dávala demonstrativně najevo, koho vlastně volí. Pokud komunisté lidem neumožnili výběr z více kandidátů, lidé si výběr demonstrativně rozšířili sami. Symbolicky tak volili mezi komunistickým monopolem a demokratickou tradicí země vyjádřenou právě podobiznou prezidenta E. Beneše. Ti, kteří se nedrželi komunistických hesel propagovaných ve výlohách brandýských obchodů a nevolil veřejně před plentou, byli po volbách často podezříváni, že to byli právě oni, kdo volili bílý

¹⁵³ Výsledky voleb 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.24

¹⁵⁴ Jednání OAV, 15. 6. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

¹⁵⁵ Hodnocení voleb, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.11

¹⁵⁶ Volby 1948, Kronika Brandýsa nad Labem do roku 1950, str. 670

lístek či podobiznu Beneše. „*Po volbách byly v několika případech malovány na dveře těchto podezřelých osob hákové kříže, znamení hitlerovského fašismu.*“¹⁵⁷ Takové konání lidí jen dokazuje, jak účinná byla komunistická propaganda v předvolebních dnech a do jaké míry dokázala eskalovat spor mezi voliči jednotné kandidátky a bílých lístků.

Jakou roli sehrál okresní akční výbor, potažmo místní akční výbory v celých volbách je z předchozích řádků zřejmé. Jako orgán v rukou komunistů zajistil úspěšnou propagaci a získal vliv nad volebními výbory i voličskými seznamy a neumožnil volit mnoha lidem postižených „očistou“. Oficiální výsledek voleb byl pro komunisty potěšující a byl prezentován jako projev široké podpory lidu vládě Klementa Gottwalda. Ve skutečnosti nebyly volby ničím jiným, než další ukázkou omezování svobod občanů Československa ze strany komunistů.

5.4 Otázka církvi

5.4.1 Církev a působení akčních výborů

Složkou veřejného života, která unikala systémové „očistě“ byla oblast církevní a náboženská. Je možné vymezit tři důvody proč se tak stalo. Prvním z nich je sama funkce církve¹⁵⁸ jako formálního představitele určitého náboženství a víry. Víra každého člověka je ve své podstatě neuchopitelná a tedy i neznásilnitelná. Získat na svoji stranu představitele církvi, ještě neznamená získat podporu i u věřících. Souvisí s tím i druhý důvod, totiž velmi silné historické kořeny a „mezinárodnost“ církve. Třetím důvodem je pak způsob, jakým se vedení KSČ rozhodlo zasahovat do veřejného života a provádět jeho očistu. Akční výbory, jež tak činily, byly totiž byrokratickými strukturami, které byly velmi vzdálené vztahům věřících s představiteli církve¹⁵⁹. Akční výbory mohly přímo zasahovat do pevně daných vztahů (např. definované smlouvou) mezi zaměstnavateli a zaměstnanci v podnicích či úřadech nebo vedením a členy určitých spolků a tyto vztahy rozrušovat, neboť tak činily na základě právě těchto oficiálních právních smluv a dohod. S tímto postupem jsme se seznámili již výše. Obdobný postup ale nebylo možné použít u vztahu církev – věřící, neboť zde žádné

¹⁵⁷ Volby 1948, Kronika Brandýsa nad Labem do roku 1950, str. 670, 671

¹⁵⁸ V úvahu jsou brány pouze ty církve, které se vyskytovaly na území Československa.

¹⁵⁹ Rozuměj církev v nejširším smyslu slova, tedy jako celek všech věřících.

byrokratické struktury neexistují. Zde se vztah instituce a stoupenců odehrává pouze v rovině společné víry. Pro akční výbory zde tak nebyla žádná přímá cesta (struktura), kterou by mohly využít k zasahování do dění mezi věřícími. Neschopnost zcela ovládnout oblast církví velmi poznamenala vztah vedení KSČ k nim.

Nejostřeji se vyhroutil spor komunistů s nejpočetnější církví Československa, tedy církví římskokatolickou. Pokud byly zmíněny spíše systémové důvody, kvůli kterým komunisté neměli možnost zasáhnout mezi věřícími, je nutné ještě dodat třetí rozměr, osobní. Římskokatolická církev nebyla po únoru ihned zlomena také díky postojům pražského arcibiskupa a primase českého, Josefa Berana¹⁶⁰. Střet mezi ním a Josef Plojharem¹⁶¹, byl personifikovaným střetem církve, věřících a komunistů. Nelze ani opomenout fakt, že římskokatolická církev je institucí stojící nad jednotlivými národy a státy a svojí povahou z části tudíž i mimo přímý dosah politické vůle. I přesto se komunisté pokusili skrze akční výbory proniknout do života věřících.

V dubnu 1948 se při Ústředním akčním výboru NF utvořila komise pro náboženské a církevní otázky. Obdobné komise ostatních výborů měly za úkol svolat jednotlivé akční výbory. Snaha k církvím proniknout blíže pak demonstrovala výzva Ústředního akčního výboru: „*Obracíme se na představitele a kněze všech církví. Hlaste se ke spolupráci u akčních výborů Národní fronty.*“¹⁶² Zároveň byla snaha dát představitelům AV jasné mantinely jejich působení: „*Předsednictvo ÚAV NF zdůrazňuje, že svoboda náboženství a vykonávání náboženských obřadů je jednou ze základních zásad našeho lidově demokratického režimu. Akční výbory NF musí pečovat o to, aby náboženská svobody byla všude v plné míře zachována.*“ Vedení KSČ si nepřálo církevní struktury zcela rozložit či násilně zneužít. Bylo si totiž vědomo, že takové počínání by spíše vedlo k ještě většímu odlivu stoupenců KSČ z řad věřících. Cílem mělo být získání a využití náboženských autorit pro své potřeby a propagaci politiky KSČ. Ústřední akční výbor dále nabádal: „*Se stejnou rozhodností je třeba*

¹⁶⁰ Josef Beran, 1888-1969, český teolog a duchovní. V období druhé světové války vězněn v Terezíně a Dachau. Po únoru 1948 odmítl podřídit římskokatolickou církev komunistickému režimu. Do roku 1963 internován v různých věznicích, po jmenování kardinálem roku 1965 odjel do Vatikánu.

¹⁶¹ Josef Plojhar, 1902-1981, český politik a římskokatolický kněz. Po druhé světové válce se angažoval v Československé straně lidové, ve které prezentoval prokomunistickou frakci. Po únoru 1948 se stal místopředsedou a poté předsedou ČSL, též členem Ústředního akčního výboru Národní fronty. Aktivně podporoval komunistické počínání a byl za to Josefem Beranem suspendován a exkomunikován.

¹⁶² Oběžník č. 7, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOKA Praha-východ, kart.č.1

*odsoudit některé pokusy reakce a zneužití některých kazatelen, kněžských úřadů i náboženského tisku k politickým vystoupením proti republice, proti vládě a lidově demokratickému režimu.*¹⁶³ Možná méně jasně to také přiblížil Rudolf Slánský, když propagoval zásadu, že všichni kněží se musí chovat jako občané Československého státu, čímž chtěl dát najevo, že každý kněz má být především oddaný komunistické vládě.

Prvním úkolem akčních výborů v církevních otázkách bylo zmapovat situaci ve svých okresech. V okrese Brandýs nad Labem působilo 13 farářů a 6 kněží za římskokatolickou církev, 2 faráři československé církve a 2 faráři evangelického vyznání. Celkem pak zde bylo 21 far.¹⁶⁴ Zapojit představitele církví do činností prospěšných KSČ, především její propagace, se akčním výborům příliš nedařilo. Na svoji stranu získali členové Okresního akčního výboru v Brandýse nad Labem pouze jednoho faráře římskokatolické církve.

5.4.2 Katolická akce

Zásadní zlom měla přinést komunisty ovládaná tzv. Katolická akce. Jedná se totiž o spolek založený na oněch byrokratických strukturách, které by bylo možné obepnout akčními výbory. Katolické akce mají svůj počátek na začátku 20. století, kdy vznikaly v jednotlivých státech jako spolky laiků vedených katolickými představiteli, řeholníky či knězi. Jejich cílem bylo rozvíjet činnost v rámci církví samotných, v okruhu věřících a ve společnosti šířit katolická stanoviska. Existenci této organizace využilo vedení KSČ. Společně s akčními výbory připravily násilné ukončení předešlé Katolické akce (ukončení činnosti původního spolku) a utvoření nové Katolické akce, již pod dohledem a správou KSČ. Byť byla nová Katolická akce oficiálně utvořena 10. června 1949, v Pražském kraji i v okrese Brandýs vznikaly její složky až přes léto 1949.¹⁶⁵ Teprve v srpnu byly utvořeny všechny katolické výbory na okrese, jejichž cílem bylo přesvědčování laiků, věřících, ale i kněží, aby novou Katolickou akci svojí účastí podpořili. Krajské konference Katolické akce se zúčastnilo přes 300 lidí a Brandýs v ní měl pouze 4 zástupce.¹⁶⁶ Problémy při ustanovování nové Katolické

¹⁶³ Oběžník č. 7, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.1

¹⁶⁴ Zpráva OAV, 10. 11. 1950, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.4

¹⁶⁵ Jednání OAV, 9. 8. 1949, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

¹⁶⁶ Jednání OAV, 6. 9. 1949, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.2

akce předznamenaly i její brzký konec. Životaschopnost celého spolku se ukázala být problémová. Jakákoliv snaha akčních výborů aktivizovat Katolickou akci se setkala s výraznou pasivitou většiny věřících. Proto byla po necelém roce fungování rozpuštěna. Akční výbory v tomto případě nezískaly potřebný prostor pro své manévrování a proto byla jejich snaha v církevních otázkách odkázána k nezdaru. I přesto, že se jednalo v roce 1949 o jeden z prvořadých úkolů akčních výborů, nebyl výsledek pro komunisty uspokojivý.

5.5 Činnost v oblasti hospodářství

5.5.1 Obecná činnost akčních výborů

Okresnímu akčnímu výboru Národní fronty v Brandýse nad Labem byl nařízena i částečné řešení a mapování hospodářských problémů. Obecné hospodářské otázky byly náplní akčních výborů od jejich počátků až do konce činnosti. Jestliže nátlakové akce byly záležitostí únorových dnů, „očista“ pak především roku 1948, Katolická akce roku 1949, tak zajišťování a kontrola zásobování místních trhů a obchodů, plnění plánů a závazků nebo pořádání brigád byly úkoly prostupující celým obdobím působení akčních výborů.

Tak jako jinde byl i brandýský okres v roce 1947 zasažen výrazným suchem. V důsledku toho došlo k zhoršení situace v zásobování v roce 1948. Výraznější zhoršení hospodářské situace by mohlo nastupujícím komunistům „sebrat vítr z plachet“ a spokojenost lidí se zásobováním potravinami a jiným zbožím byla pro Gottwaldovu vládu nezanedbatelná. Proto se akční výbory čile zajímaly o veřejné mínění na okrese. To pro ně ale nebylo příliš uspokojující. Už v polovině srpna se nespokojenost v řadách všech vrstev značně rostla. Neklid vneslo do řad obyvatelstva okresu oznámení o přidělu brambor. Brandýsko splnilo dodávky brambor téměř na 100 % a tak se počítalo i s volným obchodem. V nelibosti byly i vysoké přiděly potravin důstojníkům. Veřejnou kritiku pak sklídila nákladná svatba ministra Alexeje Čepičky, o které se tvrdilo, že se jí účastnilo na 500 hostů. Okresní akční výbor ve své zprávě pro ústředí shrnul situaci: „*Nespokojenost v řadách všech vrstev poslední dobou značně vzrostla. Špatné zprávy podřívají důvěru vedoucích politických představitelů.*“¹⁶⁷ O to

¹⁶⁷ Zpráva OAV, 15. 8. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č.4

horší bylo pro komunisty zjištění, že takováto nálada se šířila mezi těmi, kteří měli být pravověrnou základnou komunismu, totiž dělníky, nejvíce pak mezi pracovníky Agrostroje, na Brandýsku největší továrny. Konkrétní úkoly však akční výbory nedostávaly, připadala jim pouze role kontrolní. Měly dbát na včasné a správné plnění dodávek, kontrolovat výkup i distribuci potravin.

5.5.2 Jednotná zemědělská družstva

Významnou úlohu v poválečném Československu hrála otázka pozemkové reformy a postoj zemědělců k nové politické situaci, v níž již nefigurovala Agrární strana. Komunisté dokázali toto „politické vakuum“ na venkově dogmaticky využít ve svůj prospěch a získat si svými politickými rozhodnutími podporu rolníků, která díky schválení „opatření obsažených v tzv. *Ďurišových zákonech z roku 1946 a v Hradeckém programu z dubna 1947*“¹⁶⁸ ani po únorovém převratu neslábla.¹⁶⁹ Zostřený kurz vyvolaly až výsledky zasedání Informbyra v červnu 1948, kde došlo ke kritice samostatného postupu Jugoslávie při budování socialismu a nedostatečného respektování sovětského modelu. Ústřední výbor KSČ tato stanoviska přijal a deklaroval, že v otázce kolektivizace bude postupovat podle „sovětských poznatků“.¹⁷⁰ Byla rozpoutána akce namířená proti tzv. „vesnickým boháčům“.¹⁷¹ I nadále ale trvalo vědomí tradic českého venkova v respektování součinnosti rolnických i selských hospodářství, což potvrzoval i „zákon č. 69/1949 Sb. o jednotném zemědělském družstvu z 23. února 1949 i první vzorové stanovy JZD z března téhož roku... jež byly nabídkou a výzvou všem vrstvám zemědělců: v zakládaných JZD připouštěly totiž i členství velkých rolníků-kulaků (jako možnost jejich převýchovy, dokonce i jejich zastoupení v představenstvu...“¹⁷² V této fázi zakládání JZD přistoupily ke slovu i akční výbory.

Směrnice Ústředního akčního výboru říkala, že přípravný výbor JZD musí být navržen místními akčními výbory a schválen příslušnou okresní radou družstev. Kdo tedy povede budoucí JZD a kdo v něm bude mít hlavní slovo, opět určovaly akční výbory. V brandýském

¹⁶⁸ Jech, K.: Soumrak selského stavu 1945 – 1960, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2001, str. 12

¹⁶⁹ Tamtéž, str. 13

¹⁷⁰ Jech, K.: Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Vyšehrad, Praha 2008, str. 55 – 59

¹⁷¹ Jech, K.: Soumrak selského stavu 1945 – 1960, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2001, str. 22 - 29

¹⁷² Tamtéž, str. 30

okrese byly svolávány schůze rolníků v první polovině března.¹⁷³ Na těchto schůzích byl představiteli akčních výborů vysvětlován rolníkům význam jednotných zemědělských družstev, zásady JZD a podmínky jejich vzniku. Vše s jediným cílem: aby do družstev vstoupilo co nejvíce rolníků dobrovolně. Komunisté tak slibovali větší prosperitu JZD, zrychlení mechanizace v zemědělských družstvech a obecně lepší podmínky pro zemědělce.¹⁷⁴ Jakou odezvu měly snahy o zavedení JZD, ukazuje názor jednoho z rolníků z obce Lázně Toušeň. Podobné reakce jako on zaznamenali členové akčních výborů také v jiných obcích v brandýském okrese. Josef Boček byl rolníkem vlastním 20 ha pole kolem Lázní Toušeň a jako jeden z největších hospodářů v obci měl na ostatní rolníky velký vliv. Ne náhodou právě jeho navštívili členové akčního výboru Miroslav Olexa a tajemník výboru Zdeněk Kodera. Jejich cílem bylo J. Bočka přesvědčit, aby se stal vůdčí osobností v obci při zakládání JZD. Ten měl však na celou věc svůj názor a členy AV zastavil hned na začátku rozhovoru. Stanovy JZD prý žádné číst nebude, protože na čtení nemá čas, do družstva vstoupit nechce, protože se bojí, že bude pracovat na cizím a tak chce počkat, až jaké budou s fungováním JZD zkušenosti. Po naléhání Kodery a Olexy nakonec alespoň přislíbil, že si stanovy někdy přečte, ale nadále se už nechtěl nechat zdržovat.¹⁷⁵ Podobné reakce mohli členové akčního výboru slyšet i v obci Ostrov¹⁷⁶ či jinde. Nálada mezi rolníky se poté odrazila i v četnosti JZD v okrese. Do konce roku 1949 bylo na Brandýsku utvořeno sedm družstev v obcích Brandýs nad Labem, Kostelní Hlavno, Jirny, Kochánky, Martín, Předměřice a Šestajovice. V dalších pěti pracoval přípravný výbor a to v Čelákovících, Kostelci nad Labem, Mečeříži, Poleradech a Přívorech. Ve zbylých šestačtyřiceti obcích okresu nepůsobilo ani JZD ani přípravný výbor JZD.¹⁷⁷

Tato kampaň k vytváření JZD měla velmi slabý ohlas i v celorepublikovém měřítku. Hlavní překážkou zakládání a prosperity JZD představovali podle názorů komunistických funkcionářů právě tzv. „vesničtí boháči“. a represe vůči nim začaly po roce 1950 značně

¹⁷³ Zpráva OAV, 26. 3. 1949, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOKA Praha-východ, kart.č.4

¹⁷⁴ Tamtéž

¹⁷⁵ Zpráva OAV, 1949, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOKA Praha-východ, kart.č.11

¹⁷⁶ Dnes součást obce Zápy

¹⁷⁷ Přehled činnosti JZD, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOKA Praha-východ, kart.č.11

přibývat. Okresní akční výbor v Brandýse nad Labem se však od roku 1950 již těchto zásahů nijak neúčastnil.

5.5.3 Finanční instituce a jiné podniky

V roce 1948 akční výbory zasáhly očištěnou i mezi instituce spravující finance. K provedení očisty a především snahy řídit i tuto oblast centrálně došlo k tzv. zjednodušení v peněžnictví, tedy ke slučování těchto institucí. Už během března 1948 se sloučily Okresní hospodářská záložna, Všeobecná záložna a Kampelička v Brandýse nad Labem do jednoho ústavu s novým názvem, Záložna v Brandýse nad Labem, jako ústředního ústavu v okrese. Další významné finanční ústavy se v okolních obcích (Čelákovice, Neratovice, Všetatky, Stará Boleslav, Kostelec nad Labem, Jirny a Šestajovice) také sloučily a staly se pobočkami Záložny v Brandýse nad Labem. Část kampeliček v menších obcích se zrušila (např. v Toušeni, Zápech, Zárýbech). Po provedení zůstaly na okrese Záložna se svými pobočkami, Městská spořitelna a filiálka Živnostenské banky.¹⁷⁸ Veškeré personální záležitosti při slučování řídily akční výbory jednotlivých ústavů v koordinaci s okresním akčním výborem. Jednalo se tak o jednu z mnoha akcí, při které akční výbory opět úspěšně asistovaly.

Všechny hospodářské záležitosti sice měly být řešeny nebo konzultovány s akčními výbory, ale jednalo se spíše o zbožné přání komunistů. Ve skutečnosti v této oblasti akční výbory příliš efektivně nezasahovaly a jak už bylo řečeno, v tomto ohledu nabyly spíše pozorovatelský charakter.

Co se týká akčních výborů jednotlivých podniků, továren aj., jejich činnost byla velmi krátkodobá. Uplatnily se především v únorových dnech v době nátlakových akcí a v první vlně očisty. Výraznější vliv na samotné fungování a směřování podniků neměly a už v průběhu jara 1948 zanikly.¹⁷⁹ Místní, okresní a krajské akční výbory do těchto sfér očistou také příliš nezasahovaly. Jakékoliv větší intervence by mohly ohrozit hospodářské výsledky. Před takovým jednáním Ústřední akční výbor své nižší složky důrazně varoval.

¹⁷⁸ Jednání OAV, 12. 3. 1948 a 17. 3. 1948, fond Okresní akční výbor NF v Brandýse nad Labem, SOkA Praha-východ, kart.č. 4

¹⁷⁹ Mlýnský, Jaroslav: Únor 1948 a akční výbory Národní fronty, ČSAV, Brno 1985, str. 13

6. Závěr

Rok 1948 se pro Československo stal osudným. Komunistická strana řízená pokyny z Moskvy už od konce druhé světové války mířila k nastolení totalitní diktatury v zemi. Výrazně se prosazovala v rámci jednotné vládní platformy, Národní fronty, a své dominantní postavení potvrdila i ve volbách v roce 1946. Do února roku 1948 se komunističtí představitelé pilně připravovali na konečné střetnutí s demokratickými silami, aby později z vládní krize vyšli jako absolutní vítězové. Pro zajištění úspěchu jejich plánu si v únorových dnech vytvořili ku pomoci mocenské orgány, které nazvali akčními výbory.

V době vrcholících sporů mezi vedením KSČ a představiteli ostatních politických stran bylo pro komunisty rozhodující vytvořit zdání podpory širokých mas a tak mobilizovali členskou základnu strany. Ta se měla podílet na činnosti akčních výborů. Myšlenka vytvořit orgány pod kontrolou komunistů, které by ve svých rukách držely faktickou moc ve státě a zároveň by byly prezentovány Národní fronty, se zrodil večer 20. února ve vedení KSČ. Následující den Klement Gottwald vyzval ve svém veřejném projevu k utváření akčních výborů a téhož dne v odpoledních hodinách se první instituce tohoto typu začaly ustavovat. Jejich spontánní zakládání ze strany uvědomělých komunistů a „pokrokově smýšlejících“ lidí, jak tvrdí „komunističtí historici“, se jeví jako značně nepravděpodobné. Při srovnání činnosti akčních výborů z různých okresů (i brandýského) a jimi vydaných dokumentů vyplývá, že jejich konání bylo velmi podobné, ne-li zcela identické, byť Klement Gottwald ve svém projevu blíže neurčuje jejich cíle a úkoly. Je tedy možné uvažovat i o jiném informačním kanálu, kterým se konkrétnější instrukce o funkci akčních výborů šířily. S největší pravděpodobností jím byla velice kvalitní stranická organizační síť, která vedení KSČ umožňovala rychlé šíření instrukcí k základním stranickým organizacím. S jistotou pak lze prohlásit, že utváření a činnost akčních výborů byla od začátku v režii pouze komunistické strany a jejích členů. Záleželo jen na jejich organizačních schopnostech, jak rychle byli schopni akční výbory utvářet.

Akční výbory lze podle jejich místa působení rozdělit do tří skupin: a) akční výbory v podnicích a institucích, které zde působily pouze krátce, a to nejdříve jako nátlakové složky

podporující v únorové vládní krizi řešení KSČ a později jako orgány vykonávající v příslušných podnicích očistu, b) akční výbory politických stran, které prezentovaly strany v Národní frontě po únoru 1948 do doby, než bylo původní vedení stran zcela paralyzováno a nahrazeno lidmi z prokomunisticky smýšlejících frakcí, c) výbory územní, které kopírovaly správní členění země a utvářely se v místech, okresech a krajích. Připadala na ně v celém systému akčních výborů největší důležitost a předešlé dva typy výborů jim byly podřízeny. Veškerou činnost výborů pak řídil Ústřední akční výbor Národní fronty úzce propojený s vedením KSČ.

Akční výbory neměly oporu v žádném zákoně a od začátku tak fakticky působily jako orgány ilegální, od kterých vedení KSČ očekávalo, že si v místech své činnosti přivlastní tolik moci, kolik bude jen možné. Komunistickou stranou byly výbory prezentovány jako orgány zastupující lid, který je dle ústavy jediným zdrojem státní moci. Existence a činnost akčních výborů byla zpětně legalizována zákonem č. 213/48 Sb. až v létě 1948. Vytvořit dojem, že se jedná o instituce zastupující československý lid a prezentující novou Národní frontu, bylo pro vedení KSČ nadmíru důležité. Jeho snahou totiž bylo zdůraznit u akčních výborů kontinuitu s předúnorovou Národní frontou. Tomu odpovídala i prezentace personálního obsazení akčních výborů jako orgánů, v jejichž řadách zasedají představitelé všech politických stran a významných společenských organizací.

Většinou, ale ne vždy, se jednalo o členy, kteří s komunisty spolupracovali již před únorem 1948 nebo sympatizovali s politikou KSČ. Například předsednictvo strany národně socialistické se bránilo pouze tím, že svým členům zakazovalo do akčních výborů vstupovat. Hrozba vyloučení, které mělo spolupracovníky AV postihnout, ale nezabránila jejím členům do akčních výborů přeci jen vstoupit. Kromě příslušníků politických stran komunisté zapojili do výborů i představitele masových organizací a celostátních spolků, čímž chtěli vytvořit kýžený dojem podpory všech občanů ČSR. Ve skutečnosti byli zástupci těchto sdružení často i členy KSČ, ale oficiálně zastupovali ve výboru příslušné společenské organizace.

Jak lze ukázat na působení Okresního akčního výboru NF v Brandýse nad Labem, úmysly konkrétních lidí, pro které se stávali členy AV, byly velice pestré. Vedle pravověrných komunistů či lidí slepě oddaných politice KSČ se ve výborech vyskytli i

kariéristé, kteří v nových orgánech uzřeli možnost politické dráhy, postupu a zlepšení svého sociálního postavení. Našlo se i mnoho lidí, kteří si skrze akční výbory hodlali například řešit osobní spory s jinými lidmi, dokazovat svoji důležitost či doufali, že se budou moci ve své funkci finančně obohatit. Naopak své místo v akčních výborech neměli možnost nalézt lidé, kteří chtěli i nadále poctivě vykonávat politickou činnost a měli v úmyslu prospěšně působit pro „blaho společnosti“. Zcela vyloučení pak byli ti, kteří by mohli v akčních výborech vytvářet opozici a jejich činnost tak ohrozit.

Pro zdárné nastolení diktatury jedné strany bylo naprosto nezbytné odstranit jakoukoliv opozici, která by ohrožovala vládní monopol komunistů. Hlavním úkolem, kterým byly akční výbory pověřeny, se tak stala tzv. očista veřejného života. Jejím cílem bylo nejen umlčet politický odpor, ale na nižší správní úrovni odstranit do pozadí i regionální inteligenci a elitu. Lidé postižení „očistou“ byli nejčastěji odvoláváni z funkcí či propuštěni ze zaměstnání, byly jim případně odebírány živnosti či zakazována činnost v jejich oboru. Mnozí z nich byli úřady práce umísťováni na manuálně více náročná povolání, než ta předchozí, a také hůře placená. Někteří ovšem byli záměrně nuceni setrvávat na úřadu práce a ztráta zaměstnání je i jejich rodiny existenčně ohrožovala. Nejčastěji byli takto postihováni někteří členové nekomunistických stran. Akčními výbory byly nejen propuštěni ze zaměstnání, ale také vyloučeni ze strany a případně i ze všech spolků, ve kterých působili, např. ze Sokola. Nejvýraznější dopad měla očista na politické strany a členy národních výborů, dále na pedagogické pracovníky škol, představitele nejrůznějších institucí (firmy, banky) a členy spolků, méně pak na jednotlivé zaměstnance podniků a továren.

Vyřazení z veřejného života velice poznamenalo průběh voleb v roce 1948. Všichni ti, které akční výbory postihly, byly vyřazení z voličských seznamů a účastnit se voleb jim bylo znemožněno. Likvidace opozice tak byla téměř dokonalá a touto činností se akční výbory staly jedním z nástrojů komunistického násilí.

Jedním z dalších úkolů, který zaměstnával členy akčních výborů, byla zejména propagace politiky KSČ. Ve dnech vládní krize výbory působily jako agitátoři a podporovatelé komunistického návrhu na řešení patové situace ve vládě. Po únorovém převratu pak měly za úkol prezentovat úmysly a jednání vlády Klementa Gottwalda jako

všeobecně prospěšná, progresivní a žádaná. Pod svou kontrolu přebíraly veškeré kulturní akce, ovlivňovaly jaké výstavy a koncerty se budou v příslušných městech a obcích konat, byly hlavními organizátory veškerých oslav státních svátků. Dále dohlížely na hospodářskou situaci v místě svého působení a aktivně podporovaly vytváření jednotných zemědělských družstev. Nejčastěji tak konaly pomocí debat, přednášek či tisku letáků a informačních materiálů.

Nejvýrazněji se akční výbory uplatňovaly v prvních letech komunistické diktatury, především hned po únorovém převratu roku 1948. Staly se nástroji, skrze které komunisté ovlivňovali veškeré dění v zemi a zasahovali do životů mnoha lidí. Svoji činností se výbory přímo podílely na komunistickém převratu a následném upevňování diktatury v zemi. S postupnou stabilizací režimu začaly ztrácet svůj původní význam, až v padesátých letech zcela pozbyly své původní autority a významu. Jejich úloha při nastolování a upevňování komunistické moci v Československu a jeho sovětizaci je však nepopiratelná.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní materiál:

Státní okresní archiv Praha-východ se sídlem v Přemyšlení

f. Okresní akční výbor Národní fronty Brandýs nad Labem

Národní archiv Praha

f. Národní fronta - ústřední výbor

Archiv Oblastního muzea Praha – východ, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav

Sbírka písemností a tisků

Nejstarší kronika města Brandýsa nad Labem do roku 1950, CD-ROM, Město

Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2007

Edice pramenů:

HLUŠIČKOVÁ, R., NOSKOVÁ, A., ŽABKA, J.: Obrozená Národní fronta 1948-1949, Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze, Praha 1979

Literatura:

BERÁNEK, J.: Činnost Okresního akčního výboru Národní fronty v Příbrami, In Podbrdsko - 3, 1996

DURMAN, K.: Popely ještě žhavé I. Válka a nukleární mír, Karolinum, Praha 2004

DUŠAN, J.: K činnosti akčních výborů na Ostravsku v letech 1948 – 1953, In Časopis Slezského zemského muzea, série B, 40, 1991

GADDIS, J. L.: Studená válka, Slováry, Praha 2006

HEUMOS, P.: „Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!“, ÚSD AV ČR, Praha 2006

HOBSBAWM, E.: Věk extrémů, krátké 20. století, Argo, Praha 1998

JECH, K.: Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Vyšehrad, Praha 2008

JECH, K.: Soumrak selského stavu 1945 – 1960, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2001

- JOHNSON, P.: Dějiny 20. století, Rozmluvy, Praha 1991
- KALINOVÁ, L.: Východiska, očekávání a realita poválečné doby, ÚSD AV ČR, Praha 2004
- KALINOVÁ, L.: Společenské proměny v čase socialistického experimentu, Academia, Praha 2007
- KAPLAN, K.: Československo v letech 1948 – 1953, Praha 1991
- KAPLAN, K.: Pět kapitol o únoru, Brno 1997
- KNAPÍK, J.: Akční výbory a kultura na prahu nové doby, Soudobé dějiny ¾ - 9, Praha 2002
- KNAPÍK, J.: Únor a kultura – Sovětizace české kultury 1948 – 1950, Praha 2006
- KOCOUREK, L.: Akční výbory Národní fronty v Roudnici nad Labem v roce 1948, Vlastivědný sborník Podřipsko - 8, In Jubilejní sborník, 1998
- KOCOURKOVÁ, K.: Akční výbory Národní fronty a okresní a místní národní výbory v roce 1948, In Ústřední moc a regionální samospráva, Břeclav 1994
- KUSÁK, A.: Vnik a vývoj lidovědemokratické ideologie, In Češi a svět, Euroslavica, Praha 2000
- LUŇÁK, P.: Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce, Libri, Praha 1007
- MĚCHÝŘ, J.: K obrazu února 1948, Nejnovější československé dějiny v kontextu obecných dějin, Praha 2002
- MLÝNSKÝ, J.: Únor 1948 a akční výbory Národní fronty, ČSAV, Brno 1985
- MLÝNSKÝ, J.: Únor 1948 a zkušenosti socialistické revoluce v Československu, In Dějiny socialistického Československa – Studie a materiály, Svazek první, Praha 1978
- NOVOTNÝ, L.: Akční výbory Národní fronty v letech 1948 – 1949 na příkladu Olomoucka, In: České, slovenské a československé dějiny. Moderní přístupy k soudobým dějinám, Ústí nad Orlicí 2006

- PAVLÍČEK, V.: Politické strany po únoru. Příspěvek k problematice Národní fronty, 1. část, Svobodné slovo, Praha 1966
- PEHR, M.: KSC a volby 1946, In Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Svazek V., ÚSD AV ČR, Dokořán, Praha 2005
- PEŠA, V. a kol.: K dějinám socialistického Československa, Praha 1986
- RYCHLÍK, J.: Češi a Slováci ve 20.století, Praha 1998
- TEJCHMAN, M. a kol.: Sovětizace východní Evropy, HÚ AV, Praha 1995
- VEBER, V.: Osudové únorové dny, NLN, Praha 2008
- VYKOUKAL, J., LITERA, B., TEJCHMAN, M.: Východ. Vznik, vývoj a rozpad, Praha 2000
- WEGS, J., LADRECH, R.: Evropa po roce 1945, Praha 2002
- ZAVADIL, M.: Akční výbory Národní fronty v Olomouci v letech 1948 až 1954, In Ročenka OAO, Olomouc 1990
- ZEMAN, Z.: Vzestup a pád komunistické Evropy, Praha 1998